MAGAZINE VAN HISTORISCH GENOOTSCHAP ROTERODAMUM NO 29 • JUNI 2021

KRONIEK

IN DIT NUMMER

Het Rotterdamse slavernijverleden
Heederik, Heineken, Dwars en Verheij
Winnaar Dutilhprijs

Het werk des daags
vraagt om een gave mens.
Men moet de ramp om zijn herstel
vergeten.
Zoals de zwerm der meeuwen
op uw havens,
onafwendbaar keert de levensdrift.
Toch stoelt uw welvaart tevens
't ontijdig graf
van die nu van geen opbouw weten.
Gedenk dees onherstelbaarheid;
dan zal uw nageslacht zijn brood
in vrijheid eten.

In 1957 onthulde Prinses Wilhelmina het Monument voor alle gevallenen 1940-1945 op een bijzondere plek tussen het oude stadhuis en de nieuwbouw van de Lijnbaan. Beeldhouwer Mari Andriessen verbeeldde de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog in vier bronzen figuren: twee mannen, een vrouw en een kind. Op de sokkel zijn de woorden "Sterker door strijd" te lezen. Wilhelmina sprak deze woorden na haar terugkeer uit Engeland. Rotterdam heeft ze als devies in het stadswapen opgenomen. Op de andere zijde staat dit gedicht dat Clara Eggink bij de beeldengroep schreef.

Dichteres Clara Eggink (1906-1991) kreeg deze eervolle opdracht vanwege haar eerdere gedichten over haar geliefde stad, zoals het indringende 'Dodenmars voor Rotterdam' over het bombardement.

HISTORISCH GENOOTSCHAP
ROTERODAMUM

foto Petra Teunissen, Leven in woorden

KRONIEK NO. 29
JUNI 2021

COLOFON

De Kroniek is het verenigingsblad van het Historisch Genootschap Roterodamum en verschijnt drie keer per jaar. Leden krijgen de Kroniek gratis thuisgestuurd. Het lidmaatschap kost 35 euro per jaar.

Redactie:
Judith van Gilst, Frans Meijer & Jeanette Bronts
hgroterodamum@gmail.com
Secretariaat:
C. Hartsuiker, Postbus 23538, 3001KM Rotterdam
Telefoon 0184-682291
Bank NL07INGB0000077300
www.roterodamum.nl

Vormgeving: Inge Croes-Kwee, Manifesta idee en ontwerp, Rotterdam
Medewerkers aan dit nummer: Arjan Barnard, Abdelkader Benali, Cora Boele, Judith van Gilst, Judith Gussenhoven, Ingrid de Jager, Bram Oosterwijk, Egge-Jan Pollé, Arie van der Schoor, Petra Teunissen, Patricia van Ulzen
Druk: Printvisie, Rotterdam
Voorzijde: Anoniem, De tot slaaf gemaakte Augustus van Bengalen houdt de pijp van Hendrik Cloete vast, ca. 1788. Grafiet, Sint Maarten (NH), Archief Swellengrebel-Boekee (1) / Slavernijmonument, foto Judith van Gilst
De redactie heeft geprobeerd alle rechthebbenden van beeldmateriaal te achterhalen. Degenen die desondanks menen rechten op foto's te doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met de redactie.

Kopij voor de Kroniek 2021 nummer 30 moet uiterlijk 16 augustus 2021 binnen zijn bij de redactie.

ONTVANGT U DE DIGITALE NIEUWSBRIEF VAN ROTERODAMUM NOG NIET?
Ga naar roterodamum.nl/nieuwsbrief en meld u aan. U kunt Roterodamum ook volgen op Instagram, Facebook en Twitter.

COLUMN

STA OP TEGEN ONRECHT

"Sta op tegen onrecht. Als je getuige bent van een racisme-ervaring laat dan degene die het overkomt niet alleen staan. Wie zwijgt stemt toe." Wijze woorden van Peggy Wijntuin. De strijd tegen racisme is een gevecht waarin ik en jij betrokken zijn. Een oproep die ik ter harte neem. En toch heb ik, toen ik te maken kreeg met racisme, onderhuids racisme, verborgen racisme, stiekem racisme, sneaky racisme, gezwegen en slechts gehoopt dat het voorbij zou gaan. En zij die me hadden moeten steunen, kwamen wel met troost, niet met redding. De kwetsuren van racisme dragen we als een verborgen dossier in ons mee. We groeien dus op met zwijgzaamheid. Je praat er niet over want over beschamende dingen praten kost energie. Ik zou er heel wat voor over hebben om alle herinneringen aan het lelijke beest te kunnen vergeten maar ik kan dat niet, want incidenten van racisme doen me weer denken aan mijn eigen ervaringen.
De reden waarom zoveel van ons kozen voor zwijgen en niet actie, is omdat opstaan tegen racisme opstaan tegen een systeem is. En je kan wel van een mens winnen, maar van een systeem dat eeuwenlang profiteert van systematische uitsluiting van een ander winnen, dat is andere koek. Het in je hoofd halen dat je ervan kan winnen is zo'n overdreven gedachte dat het moment dat je het bedenkt, je teruggeworpen wordt in je nietigheid.
Dus we zwegen niet omdat we het niet kunnen winnen, we zwegen omdat er überhaupt geen sprake is van een gevecht. Van het Systeem kan je niet winnen. Opstaan tegen het Systeem is een bijna pervers verzet, een vorm van blasfemie. Hoe onwaarachtig en kwaad deze god ook moge zijn, je er tegen verzetten voelt als zelfvernietiging. Op het moment dat je je verzet, kom je erachter dat je al die tijd hebt gehoopt op vergiffenis, in de hoop dat het systeem jou overslaat. En omdat die hoop er is, kunnen we leven met de vernedering.

Tijden veranderen. Het systeem wordt van alle kanten aangevallen. Het zijn niet alleen maar zij die racisme ervaren die lijden, ook zij die decennialang het systeem van racisme stilzwijgend accepteerden, komen in het geweer. Ik denk dat dat is omdat we ons zijn gaan schamen voor het systeem. We willen deze entiteit niet meer in ons midden hebben. We sturen hem weg. Iets is begonnen te kantelen. We zijn begonnen de schaamlap weg te halen. Ervoor in de plaats komt kennis, komen boeken, de dossiers worden in de zon te drogen gelegd opdat iedereen ze kan zien. Mensen willen ze zien om te kunnen getuigen van het onrecht dat wordt aangedaan. Alleen zo kan het Systeem van Racisme worden onttakeld.

ABDELKADER BENALI, SCHRIJVER, TV-PRESENTATOR EN COLUMNIST BIJ OVT, HET VPRO RADIOPROGRAMMA OVER GESCHIEDENIS

IN DIT NUMMER O.A.

4 **HET ROTTERDAMSE SLAVERNIJVERLEDEN**
MUSEUM ROTTERDAM
PEGGY WIJNTUIN: YU NO MAN BROKO MI
DE PLANTAGE VAN ONZE VOOROUDERS

16 **HEEDERIK, HEINEKEN, DWARS EN VERHEY**

34 **WINNAAR DUTILHPRIJS 2020**
BIOGRAFIE VAN STEDENBOUWKUNDIG ARCHITECTE LOTTE STAM-BEESE

“Wij zijn hier omdat jullie daar waren.” Met deze uitspraak vat oud-gemeenteraadslid Peggy Wijntuin bondig samen waarom het pijnlijke slavernijverleden ook nu nog actueel én Rotterdamse geschiedenis is. De slavernij in Oost-Indië is afgeschaft in 1859, Suriname en de Nederlandse Antillen volgden vier jaar later op 1 juli 1863. Jaarlijks herinnert en viert Keti Koti (Ketenen Gebroken) dit einde van deze afschuwelijke praktijk onder Nederlands bestuur. Een op de acht Rotterdammers heeft voorouders die als slaafgemaakten moesten werken in Suriname, de Antillen, andere Nederlandse koloniën en de handelsposten langs de Afrikaanse kust.

INGRID DE JAGER, DIRECTEUR MUSEUM ROTTERDAM

MUSEUM ROTTERDAM EN HET ROTTERDAMSE SLAVERNIJVERLEDEN

Het was ook Peggy Wijntuin die met een motie in 2017 het onderzoek initieerde naar het slavernijverleden in Rotterdam. Het resulteerde twee jaar later in drie lijvige publicaties over deze geschiedenis. Dit onderzoek naar het brede koloniale en slavernijverleden van een stad is ook in Europees perspectief uniek – maar nog lang niet afgesloten. We zitten nog midden in de erfenis.

Gevelsteen uit een pand van de Maatschappij van Assurantie, Discontering en Beleening der Stad Rotterdam Anno 1720. Deze verzekeraar gaf polissen uit waarin de slavenhandelaren zich konden verzekeren tegen schade aan slaafgemaakten. Museum Rotterdam invnr. 10.003

Een van de conclusies is dat werkelijk iedereen in Rotterdam betrokken was bij de slavenhandel. Zeelui hadden het met eigen ogen gezien. In hun boeken noteerden ambtenaren en klerken slaafgemaakte mensen als kille cijfers. We lezen in briefwisselingen van de elite dat iedereen wist van deze praktijken, al waren ze zelf nooit in de koloniën geweest. Rotterdamse bedrijven maakten de Trans-Atlantische driehoekshandel mogelijk door handelswaar als ijzer, textilia, drank en wapens te leveren. Verschillende leveranciers verzorgden de bevoorrading van schepen en handelsposten. Met slavenarbeid verkregen producten als koffie, thee, tabak, specerijen en vooral suiker werden in Rotterdam verder verwerkt, verpakt en verkocht.

Ook banken, verzekeraars en investeerders waren nauw betrokken bij beschamende ondernemingen. Rotterdamse bedrijven profiteerden van hun betrokkenheid bij slavernij en kolonialisme. Het was *business* zegt ook hoogleraar Alex van Stipriaan, schrijver van het boek *Rotterdam in Slavernij*. In de regel gaven noch het Rotterdamse stadsbestuur noch Rotterdamse ondernemers toen blijk van ethische bezwaren tegen slavenhandel, slavernij of het kolonialisme op zich. Toch is de tijdsgeest geen excuus, nu niet en toen niet. Verzet tegen de slavernij was altijd aanwezig en kwam door de eeuwen heen vanuit verschillende hoeken. Dit verzet was des-

tijds echter te weinig invloedrijk en onvoldoende in staat om de slavernij daadwerkelijk af te schaffen. Tegenwoordig is de kwalijke kant van de slavernij veel transparanter: het platform *Follow the Money* laat zien dat er nog steeds flink wordt verdiend aan slavenhandel en uitbuiting.
Om deze geschiedenis beter te begrijpen hoef je niet af te reizen naar de voormalige koloniën. In het Stadsarchief Rotterdam liggen vele documenten over deze periode. Museale collecties, zoals die van het Wereldmuseum, onthullen op andere manieren die zwarte bladzijde uit onze gedeelde geschiedenis. Het schetst een ontluisterend beeld van kolonialisme, slavenhandel en de hedendaagse ongelijkheid die hier uit is voortgevloeid. Ook Museum Rotterdam bewaart voorwerpen die de Rotterdamse kant van dit slavernijverleden belichten. Met de huidige wetenschap dat de stad en bewoners sterk verweven waren met de slavernij is het aan Museum Rotterdam om de eigen collectie diepgravend te onderzoeken.

^ Tegeltableau Van Nelle opgericht in 1782. Museum Rotterdam invnr. 42070

> Hendrick Willemsz. Nobel (1568-1649) was bewindhebber van de VOC en de Kamer van de Maze van de WIC waarvan hij in 1622 medeoprichter was. Museum Rotterdam invnr. 10577, in langdurig bruikleen van het Rijksmuseum

Museum Rotterdam bewaart meer dan 110.000 voorwerpen waarvan sommige hun oorsprong vinden in de verzameling oudheden van het Raadhuis. Deze zijn vanaf 1868 ondergebracht in de zogenaamde 'Antiquiteitenkamer' op de bel-étage van het Schielandshuis. De verzameling breidde zich zo snel uit dat er in 1892 van een pakhuis vol voorwerpen wordt gesproken. Tot op de dag van vandaag is deze collectie blijven groeien. De voorwerpen in collectie vertellen op het eerste gezicht een lokaal Rotterdams verhaal. Bijvoorbeeld de portretten van de elite zoals kooplui en bestuurders, of voorwerpen rond allerlei bedrijvigheid in de stad van katoendrukkerijen en suikerraffinaderijen tot brouwerijen en distilleerderijen. Op het eerste gezicht niets opmerkelijks, maar als je door het oppervlakte heen prikt en de mens en de handel en wandel achter het voorwerp onderzoekt, ontstaat een heel ander beeld.

In onderstaand verhaal zetten we een vergrootglas op een aankoop uit 1913. Dat jaar verwerft het museum het interieur van rond 1730 uit een woonhuis aan de Leuvehaven in het bezit van de Incassobank. Het gaat om een betimmering van een grote zaal van zevenenhalf bij acht meter en vier meter hoog. Bijbelse taferelen geschilderd door het Rotterdamse atelier van Elias van Nijmegen geven het interieur een uitzonderlijke kwaliteit.

De schilderingen of behangsels worden in het museumdepot apart bewaard van de betimmering. De behangsels bij de overige schilderijen en de betimmering bij elkaar gebonden bij gelijksoortige interieuronderdelen. Dat het geheel bij elkaar hoorde, is tot voor kort maar bij een enkele medewerker bekend. In 2010 is een eerste verkenning opgestart waarbij aan de hand van onderzoek in de museumdocumentatie de onderdelen bij elkaar zijn gezocht.

Het interieur blijkt afkomstig te zijn uit een huis aan de Leuvehaven 103 van de nazaten van het geslacht Reepmaker. De Reepmakers zijn geen onbekenden in het Rotterdamse. Eeuwenlang bekleden zij belangrijke functies binnen het stadsbestuur. Het Stadsarchief Rotterdam bewaart zelfs het bestek van het bijzonder fraaie woonhuis, getekend en gebouwd door de timmerman Van Stolk. Ongetwijfeld verbonden aan het geslacht dat later een bloeiende houthandel bestiert en de basis legt voor de Atlas Van Stolk.

Kortom een mooie ontdekking en het beginpunt voor een onderzoek door studenten van de restauratie opleiding aan de Universiteit van Amsterdam. Zij beginnen in 2011 met de reconstructie van de zaal. Het uitleggen van de beschadigde onderdelen

is een zaak van passen en meten in het overvolle depot van Museum Rotterdam. Vanwege de kwetsbaarheid worden de schilderingen digitaal gereconstrueerd. Zo kunnen ze zonder risico worden ingepast tussen de pilasters en lambriseringen van de groen geschilderde en met bladgoud versierde houten betimmering. De behangsels vormen een wonderlijk geheel van diverse oudtestamentische verhalen (ga voor een beschrijving van de behangsels naar museumrotterdam.nl/collectie en zoek op *Josua van Belle*.)

In correspondentie uit de jaren tachtig tussen toenmalige museumdirecteur Dolf Meyerman en een nazaat van de Reepmakers wordt de naam Van Belle genoemd. Het brengt ons dichter bij de opdrachtgever van het huis en interieur. Dat blijkt Josua jr. van Belle te zijn. Zijn vader Josua de oude, zoon van een hoedenmaker en handelaar op Spanje, had een handelshuis in Sevilla en werkte later met zijn broer Pieter vanuit Cadiz. Waar zij aanvankelijk in handelden is niet duidelijk maar vanaf 1680 zijn ze actief in de slavenhandel. Samen met de Amsterdamse koopman en slavenhandelaar

Een deel (Zuid-West) van de digitale reconstructie met de bestaande collectie van de betimmering en behangselschilderingen uit de grote zaal van Leuvehaven 103.
Museum Rotterdam invnr. 36417

... laten zien dat je dieper moet graven om dichter bij het verleden te komen

Coymans hadden de broers een *asiento de negros* bemachtigd van de Spaanse kroon. Hiermee leverden ze jaarlijks 3000 slaafgemaakten aan de Spaanse bezittingen in Amerika. Het transport van de slaafgemaakten was in handen van de Nederlandse West-Indische Compagnie (WIC). De Spaanse kroon heeft decennialang vanwege een verdrag geen slavenhandel gedreven, maar gebruik gemaakt van onderaannemers, asentistas, die in naam van de kroon slaven leveren in de Spaanse koloniën.

Josua de oude had nog verdere internationale belangen in de slavenhandel, in de walvisvaart en verkreeg met anderen in 1682 ook een octrooi van de Brandenburgse keurvorst om een Brandenburgse Afrikaanse Compagnie op te richten. Ofschoon de WIC dit als illegaal beschouwde, manoeuvreerde Van Belle en de zijnen zich voor eigen gewin handig door alle belangen heen. De slavenhandel maakte Josua sr. zeer vermogend. Na terugkeer in Rotterdam kon hij zich via een huwelijk met een burgermeestersdochter verbinden met de Rotterdamse elite. Zo verkreeg hij later zelf een positie als burgemeester. Uit een veiling van zijn bezit weten we dat hij meer dan 250 schilderijen bezat van Spaanse en Italiaanse schilders zoals Murillo en Titiaan, maar ook veel Hollandse werken van bijvoorbeeld Vermeer en Rembrandt. Verder bezat hij een groot huis met koetshuis aan de Korte Hoogstraat en enkele heerlijkheden.

Na zijn overlijden verkoopt zijn zoon Josua de jongere een groot deel van de schilderijen om een dubbel woonhuis te financieren waarin het interieur uit onze collectie wordt ingebouwd. Deze geschiedenis maakt dit interieur opeens indirect getuige van een wereld waar veel geld werd verdiend met mensenhandel. Welke rol Josua jr. heeft gespeeld in deze geschiedenis is nog niet duidelijk. Dat zal vervolgonderzoek moeten uitwijzen.

Het is één verhaal uit velen. De impact van de slavernij en koloniale geschiedenis op de stad was en is groot. Zowel in economisch opzicht als op het gebied van stadsinrichting, architectuur en havenontwikkeling. Maar ook op de achterstelling van grote groepen Rotterdammers door racisme en discriminatie. Want zoals Peggy Wijntuin stelt: "*Wij zijn hier omdat jullie daar waren.*" Dit verhaal moet verteld worden. Museum Rotterdam zal straks in het nieuwe Stadsmuseum dit interieur herplaatsen en laten zien dat je dieper moet graven om dichter bij het verleden te komen. In 2023 is het 160 jaar geleden dat de slavernij is afgeschaft. Een grote tentoonstelling rond dit onderwerp staat op het programma.

Museum Rotterdam richt zich samen met de Gemeente Rotterdam op een nieuw Stadsmuseum. De museumlocatie Museum Rotterdam '40-'45 NU rond de oorlogsperiode is gewoon open. Voor meer informatie zie www.museumrotterdam.nl

De Noord Oost kant van de kamer. De groene vlakken laten de ontbrekende onderdelen zien.

Lees verder:
Francio Guadeloupe, Paul van de Laar, Liane van der Linden (red.) *Rotterdam, een postkoloniale stad in beweging*. Rotterdam. 2020
Gert Oostindie (red.) *Het koloniale verleden van Rotterdam*. Rotterdam 2020
Alex van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij*. Rotterdam 2020

YU NO MAN BROKO MI

DE TITEL VAN SONGFESTIVALSONG VAN JEANGU MACROOY
IS SRANANTONGO EN BETEKENT: JE KUNT MIJ NIET BREKEN

Op de vraag wie ben je, antwoordt Peggy Wijntuin, voormalig PvdA raadslid, 'Ik ben het achterkleinkind van Krotu Ma (grootmoeder). Zij maakte 1 juli 1863 mee, de officiële afschaffingsdatum van de slavernij en zij heeft mijn moeder opgevoed, nadat die haar eigen moeder op jonge leeftijd verloor. Opvoeden betekent in dit geval dat het geheugen van de slavernij wordt doorgegeven en dat de onderdanige houding en het gedrag nog lang doorwerkten. Mijn moeders positie in de maatschappij werd beknot, maar tegelijkertijd verzette zij zich tegen dat onrecht door mij strijdvaardigheid, trots en perspectief aan te reiken. Ik ben de eerste in die generatie die de mogelijkheid kreeg om keuzes te maken. Ik kreeg zogezegd vleugels. Ik was écht vrij.'

DOOR JUDITH VAN GILST

Ieder woord van Peggy Wijntuin wordt krachtig uitgesproken en het is te merken dat zij dit verhaal vaker heeft verteld. En dat is terecht, want zij is pas de 3e generatie sinds 1863 in vrijheid geboren! Peggy werd geboren als enig kind van haar moeder, die bijna 35 jaar was toen zij Peggy kreeg. Haar opvoeding was erop gericht om de dromen en idealen uit het verleden om te zetten in realiteit. In de tweede helft van de jaren zestig kwamen ze vanuit Suriname samen naar Rotterdam en gingen wonen in Noord dicht bij het Centraal Station.

WEERBAAR

In die beginjaren werd Peggy op de lagere school regelmatig gepest met haar huidskleur en accent. Eind jaren '60 woonden in Rotterdam nog niet veel Surinamers. Als haar moeder hoorde dat Peggy uitgelachen was om haar manier van spreken dan zij ze: 'Meisje, jij hebt ze de lach van de dag gegeven! Dankzij jou hadden ze vandaag één moment van vreugde. Wie weet wat voor ellendig leven ze thuis hebben.' Zo maakte haar strijdbare en wijze moeder haar weerbaar; het zelfvertrouwen van dochterlief groeide met de dag. Thuis werd er veel gepraat en maakte moeder haar dochter bewust van het onrecht dat haar voorouders was aangedaan. Overtuigd als ze was, nam Peggy zich voor de ketenen uit het verleden te verbreken. 'Ik wist waar ik vandaan kwam en kon daardoor niet anders dan de ruimte pakken die mij gegeven werd om mij te ontwikkelen. Dit was een opdracht aan mijzelf' aldus Peggy. 'Zeker als jij degene bent die in een bevoorrechtte positie is gekomen. Eentje die er voor je voorouders niet was.'

Dat bewustzijn en die strijdlust kwamen goed van pas toen aan het eind van de lagere school het schoolhoofd Peggy en haar moeder vertelde dat zijn advies was dat Peggy maar naar de huishoudschool moest gaan. Haar moeder was immers hulp in de huishouding en zou haar dochter niet kunnen helpen als zij op een hoger niveau met huiswerk

‹ Peggy Wijntuin bij het Slavernijmonument Rotterdam. Foto Jan van der Ploeg

^ Peggy met haar moeder. Foto familiearchief

geholpen moest worden. Hoezo huishoudschool? En waar ging haar beste vriendin Marina dan naar toe vroeg Peggy zich af; zij scoorde altijd hogere cijfers dan Marina, wiens ouders marktkooplui waren. Moest Marina dan ook naar de huishoudschool wegens het ontbreken van steun thuis? Marina ging naar de mavo. En dát begreep Peggy niet. 'Het enige wat ik kon bedenken, was dat het met mijn zwarte kleur te maken had.' Samen met Marina toog ze naar de Lucia Petrus MAVO op de Stationssingel. Daar zag de directeur, meneer Van der Plas, een meisje voor zich met het vuur in de ogen, dat zich voor de mavo kwam aanmelden. 'Ga je moeder maar halen, dan mag jij je inschrijven' was zijn geruststellende reactie. Nog geen jaar later moest haar moeder weer op school komen om de resultaten van haar dochter te bespreken met de directeur: Peggy haalde alleen maar negens en tienen en kreeg het advies om naar school met een hoger niveau te verhuizen. Vastbesloten om samen met haar vriendin de school af te ronden, bleef Peggy bij haar keuze. Daarna stapelde ze door, zoals ze dat zelf noemt. Na het atheneum volgden diverse opleidingen, cursussen en banen. 'Leren en nieuwe werelden ontdekken waren mijn grote passie', zegt Peggy lachend.

Zo zat ze onder meer twaalf jaar namens de PvdA in de gemeenteraad van Rotterdam. Haar achtergrond en opvoeding maakten van het streven naar gelijkwaardigheid voor iedereen haar belangrijkste drijfveer. Altijd en overal je stem laten horen, niet bang zijn om voor een klas of groep te staan, of dat nu is een spreekbeurt in de klas, een debat in het toenmalige tv-programma Het Lagerhuis, de gemeenteraad of straks een lezing op 1 juli in Theater Zuidplein tijdens een Keti-Kotivoorstelling: Peggy spreekt!
Jonge mensen die bij haar te rade komen over de erfenissen van het slavernijverleden krijgen bijvoorbeeld te horen: 'Sta op tegen onrecht. Als je getuige bent van een racisme-ervaring laat dan degene die het overkomt niet alleen staan. Wie zwijgt stemt toe. Maar ook: als je wilt begrijpen hoe de huidige maatschappij in elkaar steekt, moet je het verleden kennen.'

SLAVERNIJMONUMENT

Als initiatiefnemer van het Slavernijmonument Rotterdam is Peggy vier jaar lang bezig geweest met de realisatie daarvan. Velen vroegen haar, hoezo een monument in Rotterdam? Uiteindelijk verrees op de LLoydkade het prachtige kunstwerk van Alex da Silva. Op de plek waar ooit de schepen vertrokken met wapens, aardewerk en andere goederen naar Afrika. Deze goederen werden geruild tegen slaafgemaakten die vervolgens naar

LOOPBAAN

Peggy Wijntuin (Paramaribo, 1958) was onder meer journalist bij de Sijthoff Pers en eindredacteur bij TV Rijnmond. Namens de PvdA zat ze 12 jaar in de gemeenteraad van Rotterdam. Een koninklijke onderscheiding en de Wolfert van Borselenpenning herinneren daaraan. Op dit moment is Peggy als projectadviseur verbonden aan het diversiteitsprogramma van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ze is zoals ze het zelf trots verwoordt 'moeder van twee briljanten en oma van Sef.'

Het woord geschiedenis bestaat uit drie woorden: 'geschied' staat voor verleden, 'en' voor verbinden, 'is' staat voor heden

Bij haar afscheid van de gemeenteraad van Rotterdam. ontvangt Peggy Wijntuin een koninklijke onderscheiding en de Wolfert van Borselenpenning uit handen van burgemeester Aboutaleb. Foto's Jan van der Ploeg

Slavernijmonument Rotterdam. Foto: Judith van Gilst

onder meer Suriname en de Nederlandse Antillen verscheept werden. Vandaaruit keerden diezelfde schepen gevuld met genotsmiddelen als koffie en suiker terug in de thuishaven Rotterdam. Evenals de naam van de kunstenaar staat ook die van Peggy vermeld op het plakkaat bij het Slavernijmonument Rotterdam.

ONDERZOEK IS BELANGRIJK

'Ik ben hier omdat Nederland dáár was' zegt Peggy. 'Dit simpele zinnetje zegt alles. Ook het woord *geschiedenis*. Het bestaat uit drie woorden: **Geschied** staat voor *verleden*, **en** voor *verbinden*, **is** staat voor *heden*. Het verleden werkt door in het heden en kan er dus niet los van worden gezien.' In 2017 vond raadslid Wijntuin dat het hoog tijd was om te weten welke rol Rotterdam speelde tijdens het slavernij- en koloniale verleden in de 17e tot en met 19e eeuw. Zij diende daartoe een motie in. Deze uitgebreide studie werd in opdracht van de gemeente Rotterdam gedaan door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) in Leiden. Het onderzoek duurde twee jaar en heeft geresulteerd in drie lijvige boeken (zie kader) die Peggy eind oktober uit handen van burgemeester Aboutaleb mocht ontvangen. Niet eerder werd er in Europa zo uitgebreid onderzoek gedaan naar de betrokkenheid van een stad en daar mag vooral de indienster van de motie erg trots op zijn.

HOOPVOL

Het witte superioriteitsdenken uitte zich via de Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en West-Indische Compagnie (WIC). Mensen werden tot handelswaar gedevalueerd; zij werden weggehaald uit hun land, gebrandmerkt, van hun naam, taal, cultuur en religie ontdaan en uiteindelijk verkocht. 'Deze boeken zijn ook monumenten, maar dan tegen de onwetendheid' aldus Peggy Wijntuin. 'Het zijn geen leesboeken, maar leerboeken. De inhoud moet gedeeld worden met Rotterdammers, jong én oud; via scholen, musea, lezingen, theaterstukken et cetera.' De Open Monumentendagen op 12 en 13 september hebben als centraal thema Jouw monument, mijn monument.
Op dit moment organiseert de gemeente Rotterdam gesprekken met de stad om te kijken hoe de verder uitkomsten van het onderzoek verder kunnen worden uitgerold. In oktober wordt meer bekend over het traject dat de gemeente wil volgen. 'Hoopgevend voor de toekomst is dat zwarte én witte vuisten vorig jaar tijdens de Black Lives Matter demonstraties de lucht ingestoken werden in het streven voor een gelijkwaardige samenleving. 'Dat is mij vooral bijgebleven. Want samen staan we sterk!'

Het koloniale verleden van Rotterdam, onder redactie van Gert Oostindie

Rotterdam in slavernij, Alex van Stipriaan

Rotterdam, een postkoloniale stad in beweging, onder redactie van Francio Guadeloupe, Paul van de Laar en Liane van der Linden

DE PLANTAGE VAN ONZE VOOROUDERS

DOOR JUDITH VAN GILST

Voor Peggy Bouva zal - net als voor iedereen - het jaar 2020 de geschiedenis ingaan als het jaar van corona. Maar wellicht nog meer als het jaar van het uitbrengen van de podcast 'De plantage van onze voorouders'. Op initiatief van radio- en podcastmaker Maartje Duin maakten beide vrouwen een prachtig, openhartig en eerlijk verslag van de zoektocht naar hun beider familiegeschiedenissen. Maartje Duin, opgegroeid in Overschie en dochter van een barones uit een oudadellijk geslacht en Peggy Bouva, opgegroeid in Schiedam en nazaat van tot slaafgemaakten. Hun achtergrond kon niet verder uit elkaar liggen. Maar er zijn ook overeenkomsten. Beiden zijn opgegroeid in de regio Rotterdam, allebei begin veertigers met een open houding naar de ander. En dat laatste bleek een goede basis voor een dialoog over onderwerpen, die anno 2020 in Nederland nog steeds moeilijk bespreekbaar zijn. Het slavernijverleden van Nederland en de pijn daarvan, die nog steeds voelbaar is bij Surinamers van alle leeftijden.

Peggy Bouva op de Plantage Tout Lui Faut. Foto Brian van der Leij

Maartje Duin en Peggy Bouva. Foto Lorenzo Overman

Tout Lui Faut op de Plantagekaart.

De een droomt nog van de zweepslagen, waarover de grootouders vooral zwegen en de ander herkent de emoties niet die op sommige momenten opborrelen en die niet te verklaren zijn. Maar ook het privilege van de witte Nederlander, de rijkdom van families vergaard in de 16e en 17e eeuw en de welvaart van met name handels- en havensteden ten tijde van de VOC (Vereenigde Oost-Indische Compagnie) en WIC (West-Indische Compagnie). Het gaat in 'De plantage van onze voorouders' niet om schuld en boete, maar om luisteren naar elkaar en je verplaatsen in de ander. Deze geschiedenis moet gedeeld worden met de generaties, die in het Nederland van 2021 samen aan een toekomst bouwen. Luisteren naar 'De plantage van onze voorouders' is ontroerend, leerzaam en hoopvol, een podcast waar eigenlijk iedereen naar moet luisteren.

DE AANLEIDING

Op 1 juli 2018 bezocht Maartje Duin Keti Koti in het Oosterpark in Amsterdam. Ze had zich al vaker afgevraagd wat de kleurige optocht werkelijk inhield. Als toeschouwer van de herdenking van de afschaffing van de slavernij in 1863, bekroop haar al snel het gevoel dat het best eens zo kon zijn dat haar eigen geprivilegieerde familie ook een aandeel had in het slavernijverleden van Nederland. Zij ging op zoek in archieven en vond al snel een betbetovergrootmoeder, die na de afschaffing van de slavernij een vergoeding had ontvangen voor haar 1/72 ste aandeel in de plantage Tout Lui Faut. Nadat Maartje eerst bij haar moeder gepolst had of zij bezwaar had tegen het oprakelen van wellicht onwelgevallige details uit de familiegeschiedenis, besloot zij op zoek te gaan naar nazaten in Nederland van de familie Bouva. Deze naam kwam vaak voor in het archief van Tout Lui Faut. Via Jessica Bouva kwam Maartje uiteindelijk in oktober van 2018 in contact met haar nicht Peggy Bouva.

Zij besluiten samen verder te zoeken naar alles wat te maken heeft met de geschiedenis van de plantage Tout Lui Faut. De dialoog, die tijdens deze zoektocht tussen beide vrouwen plaatsvindt, werd de podcast 'De plantage van onze voorouders'. Gesprekken tussen een behoedzame en zorgvuldige Maartje en een uitgesproken Peggy leveren een boeiend hoorspel op. Een zeer interessante 'rol' speelt de moeder van Maartje, Albertine, een zeventiger met een duidelijke mening. In haar eerste reacties klinkt de mening door, die veel meer van haar generatiegenoten zullen hebben. Maar gaandeweg verandert ook haar beeld van de geschiedenis als zij aan de hand van Maartje en Peggy letterlijk en figuurlijk wordt meegenomen tijdens

Peggy in het archief met Valika Smeulders, Albertine Duin-van Lynden en nicht Jessica Bouva. Foto Maartje Duin

De podcast 'De plantage van onze voorouders' is te beluisteren via alle podcast apps en de website van de VPRO. Het zijn acht afleveringen van ieder ca. 45 minuten. Met de podcast hebben Maartje Duin en Peggy Bouva al verschillende prijzen gewonnen: de Dutch Podcast Award 2020 op 5 november 2020, de Tegel op 10 mei 2021 en werden zij geëerd met een oorkonde Meesterverteller 2020 van de Stichting Verhalende Journalistiek.

hun ontdekkingstocht in archieven, op excursie door Den Haag en uiteindelijk zelfs naar Suriname. Zowel in Nederland als in Suriname komen ook andere familieleden van beide dames aan het woord en hoor je hoe verschillend mensen het complexe eigentijdse thema verwerken: hoe ga je om met het ongemakkelijke slavernijverleden van Nederland of de rol van jouw eigen familie en hoe ervaar jij racisme en wat doe je er aan? Ieder vanuit hun eigen achtergrond en met eigen emoties.

IN GESPREK MET PEGGY BOUVA

Het succes van de podcast was aanleiding om Peggy Bouva uit te nodigen voor een uitgebreid gesprek. Wat heeft het maken van de serie voor haar persoonlijk opgeleverd? En dan niet alleen het onderzoek naar haar stamboom en alle slaafgemaakten, die ooit op de plantage gewerkt en gewoond hebben.

OP ZOEK NAAR FAMILIELEDEN

‘Sinds 2009 deed ik in allerlei archieven al onderzoek naar mijn stamboom’ vertelt Peggy via Zoom. Na een bezoek aan een voorlichtingsavond, die georganiseerd was door de SSG (Stichting Surinaamse Genealogie), besloot ze de ontbrekende puzzelstukjes in haar stamboom te gaan zoeken. Veel informatie bleek genoteerd op stamkaarten, waar namen, adressen en verwantschappen op terug te vinden waren. Er was een boek met en een lijst van geëmancipeerde slaven, maar natuurlijk geen tekeningen of foto’s. En er ontbraken ook namen. ‘Wij zagen vooral veel andere namen van vrouwen en kinderen in de archieven van de Evangelische Broedergemeenschap, de Hernhutters. Daarin werd heel secuur genoteerd wanneer er een geboorte plaatsvond, wanneer iemand belijdenis had gedaan en wanneer iemand overleed. Dit was ook de gewoonte bij de andere kerkgenootschappen’, aldus Peggy. Verder is er natuurlijk ook een burgerregistratie-archief en sinds kort kan iedereen terecht bij het Nationaal Archief om in de online-archieven uit Suriname te zoeken naar verwanten.

VERBORGEN TALENT VAN MIJN DNA

‘Voor mij is het belangrijk om te weten wie mijn voorouders waren. Wat zij hebben doorstaan. Dan bedoel ik niet alleen het uiterlijk maar ook wat waren hun karaktereigenschappen, en welke talenten hadden ze. Zo heeft een mogelijke verwantschap met de administrateur van de plantage mij ook nieuwe inzichten opgeleverd. In stukjes tekst over hem stond niet alleen dat hij op meerdere plantages de administratie deed, maar ook las ik uitspraken van en over hem. Dat zet mij aan het denken. Er zijn veel familieleden met beroepen als

Maartje, Peggy en familie op weg naar de rivier.

Maartje en Peggy op de plantage Tout Lui Faut. Foto's in Suriname en op de plantage: Brian van der Leij

Oom John Rijssel en tante Diana op de plantage.

Peggy met de kalabas.

Peggy brengt plengoffer bij de rivier.

boekhouder of accountant. Ik herken dat analytisch vermogen ook bij mezelf. Oudste stammoeder Philida was kindermeisje en leerde de kinderen spelletjes. Ook ik heb een grote interesse in educatieve spellen ontwikkelen voor kinderen. Nieuwe inzichten zijn mede te danken aan het maken van de podcast en het bezoek aan Suriname, dat na een jaar van onderzoek en voorbereiding in oktober 2019 heeft plaatsgevonden.

'Maar het allerbelangrijkst vond ik toch het plengoffer dat ik samen met enkele familieleden bracht op de plantage bij de rivier. Daar op die historische grond voelde ik echt contact met mijn voormoeders en dat heeft mij weer een stukje completer gemaakt'. Dat dit niet voor ieder familielid zo voelt, begrijpt Peggy terdege. Sommige familieleden vinden het nog steeds erg pijnlijk te vertellen over wat zij uit de overlevering weten van het slavernijverleden. Dat is ook te horen in de podcast in het gesprek dat Maartje heeft met oom Kenneth, het broertje van Peggy's opa. Sommige jongere familieleden zien zichzelf niet als nazaat van tot slaafgemaakten, maar als gekleurde Nederlander. Het is voor iedereen vrij om zich te verhouden tot het verleden, maar het is wel heel erg belangrijk om er kennis van te nemen.

Sinds het uitkomen van de podcast eind mei 2020 zijn er veel verzoeken bij Maartje en Peggy binnengekomen voor het geven van adviezen over het tegengaan van racisme en bevorderen van diversiteit binnen bedrijven en organisaties. Dit gebeurt in samenwerking met diversiteits- en inclusie-expert Joan Nunnely (Rotterdamse onderneemster, kandidaat Kamerlid voor D66). Zo zijn ze onderdeel geweest van een aantal workshops voor het personeel van het Luxor Theater in Rotterdam en Tony Chocolony. Op de Paboschool Utrecht en een basisschool in Kranenburg in het grensgebied met Duitsland gaven ze online les over hun project en de aanpak van racisme. Maar ook voor gezelschappen als de Rotaryclub vertellen zij graag over hun 'ontdekkingsreis' en ervaringen.

Binnenkort komen er ook nog 3 programma's voor de Vrienden van het Rijksmuseum in Amsterdam, geleid door Noraly Beyer. Momenteel is in het Rijksmuseum de grote tentoonstelling 'Slavernij'. Aan de hand van tien persoonlijke en waargebeurde verhalen uit verschillende delen van de wereld wordt een beeld geschetst van deze donkere periode in de vaderlandse geschiedenis. 'Ik zie er enorm naar uit om voor die bezoekers, de Vrienden van het Rijksmuseum, ons verhaal te vertellen', aldus Peggy. 'Hopelijk staan zij ook open voor onze persoonlijke verhalen.' De tentoonstelling is na versoepeling van de coronamaatregelen sinds 5 juni weer onder voorwaarden geopend voor bezoekers en te zien tot en met 29 augustus. En op 1 juli leiden Maartje en Peggy een Keti Koti dialoogtafel in samenwerking met het Mauritshuis in Den Haag.
'Ons verhaal is nog niet af. Er komt zeker een vervolg op 'De plantage van onze voorouders'.'

STICHTING TOUT LUI FAUT

Na de uitzending van 'De plantage van onze voorouders' ontstond de behoefte om het gesprek dat Peggy en Maartje, in de podcast voerden, op een duurzame manier voort te zetten. In juni 2021 richtten zij stichting Tout Lui Faut op, met Rehana Ganga als directeur/bestuurder. Kijk voor meer informatie op https://maartjeduin.nl/toutluifaut

TIPS VOOR BRONONDERZOEK

(Bron: vpro.nl/deplantage)

1. Google
Het klinkt simpel en dat is het ook. Ga naar Google en zoek op jouw achternaam, plus de trefwoorden 'plantage', 'Suriname' en 'slavernij'.

2. Het Centrum voor Familiegeschiedenis (CBG)
Zoek uit wie je voorouders waren vóór 1863. Dat kan via de website van het Centrum voor familiegeschiedenis in Den Haag.

3. Nationaal Archief
Voer de namen van je voorouders vóór 1863 in de database 'Suriname en Nederlandse Antillen : vrijverklaarde slaven (emancipatie 1863) van Okke ten Hove en Heinrich Helstone.

4. 10-stappenplan voor beginnende Surinaamse familieonderzoekers
Kijk op de website van de Stichting Surinaamse Genealogie voor hun 10-stappenplan voor Surinaamse familieonderzoekers.

LEES- EN LUISTERTIPS:

- *Wij slaven van Suriname,* Anton de Kom
- *Nooit Bewust Opgeslagen* (2020), podcast van Tessa Hofland over het Rotterdams slavernijverleden
- Eveline Sint Nicolaas, Valika Smeulders e.a., *Slavernij* (2021, Atlas Contact)
- Eveline Sint Nicolaas, *Ketens en Banden. Suriname en Nederland sinds 1600.* (2018)

Kijk verder bij de boekentips op pagina 38.

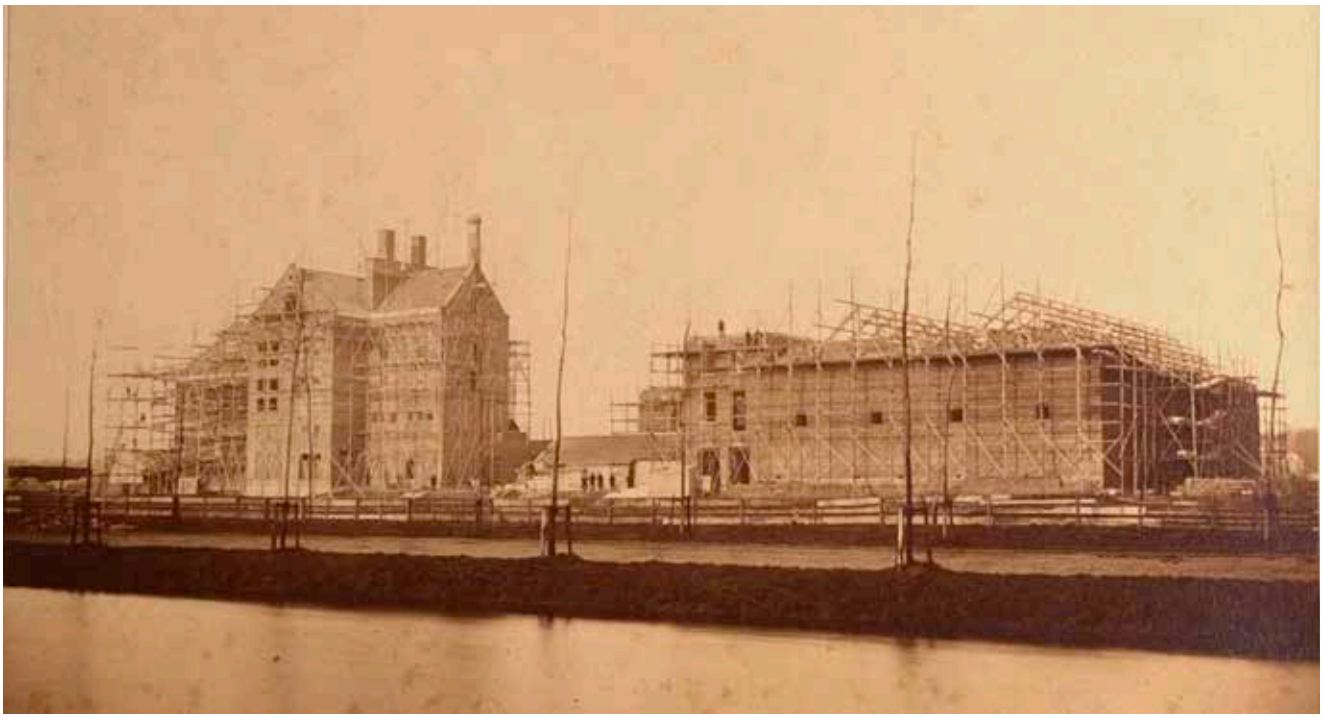

Heineken Brouwerij in Rotterdam in 1873 in aanbouw, in het vrijwel lege poldergebied
Bron: Heineken Collection

HEEDERIK, HEINEKEN, DWARS EN VERHEY

Via de in 1856 aangelegde spoorlijn München-Amsterdam kwam een nieuw soort bier op de Nederlandse markt: Beiers bier. Het smaakte anders en zag er anders uit dan Nederlands bier: het was helder. Ook was het duurder, omdat dit – ondergistende – bier lastiger te maken was dan traditioneel – bovengistend – bier. Die hogere prijs zorgde misschien juist – naast genoemde helderheid en smaak – dat dit nieuwe bier een modedrank werd in een tijd waarin Nederland steeds welvarender werd.[1]

DOOR JUDITH GUSSENHOVEN

Gerard Heineken was een van de eerste Nederlandse ondernemers die in het nieuwe gat in de markt sprong en overschakelde op grootschalige productie van het populaire Beiers bier. Na de start in Amsterdam koos hij in 1873 Rotterdam als locatie voor een nieuwe brouwerij om ondergistend bier te produceren. Op een polderterrein van 20.000 vierkante meter aan de Crooswijckse Singel (aangeschaft voor 40.000 gulden) startte de bouw van de nieuwe fabriek. Zijn brouwmeester Wilhelm Feltmann, technisch directeur van de brouwerij, werd bouwheer van het project.[2]

In 1874 was de fabriek klaar, althans in zijn eerste verschijningsvorm. Want op het fabrieksterrein bleven de bouwprojecten bijna 100 jaar doorgaan: bij iedere ontwikkeling van het bedrijf – van aanpassing in productassortiment tot verbetering van productietechnologie – werd wel *iets* verbouwd of bijgebouwd.[3] Hiervoor waren steeds architecten, ingenieurs en aannemers nodig.

FELTMANN EN SCHOTEL

Een van hen was de Rotterdamse architect-ingenieur Jan Schotel. Hij werkte vanaf 1884 met grote regelmaat aan de bouwkundige uitbreidingen van Heineken's Bierbrouwerij Maatschappij (HBM).[4]
De werkrelatie van Royal

Van links naar rechts: Jan Schotel (1845-1912) Bron: Heederik familiearchief Wilhelm Feltmann jr (1845-1897) Bron: Heineken Collection Arie Didericus Heederik (1862-1937) Bron: Heederik familiearchief

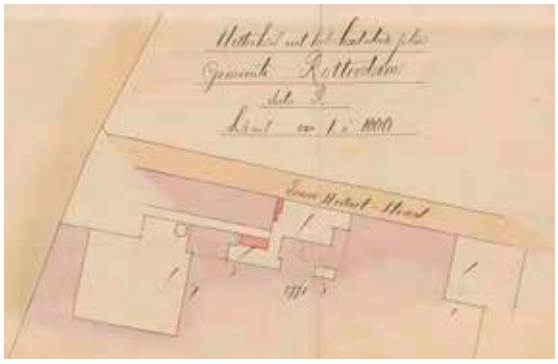

Kadastrale kaart met in rood de bouwlocatie van de 'privaten'. Links de Linker Rotte. Bron: Stadsarchief Rotterdam, 396-01-11272.

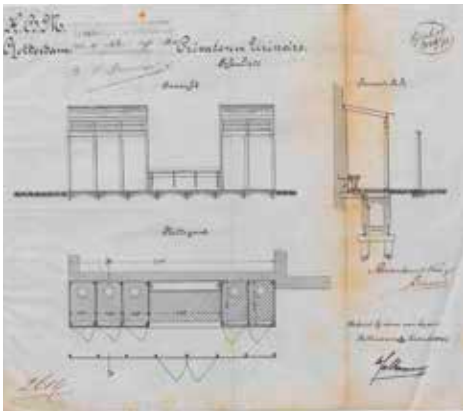
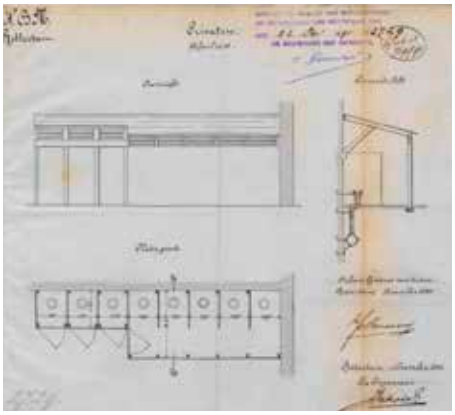

Bouwaanvraag uit 1893 voor de kleinste gebouwtjes op het fabrieksterrein, ondertekend door Schotel en Feltmann. De kans dat fabrieksarbeiders toen thuis dergelijke hygiënische voorzieningen hadden was klein; Rotterdam was een notoir vieze en overbevolkte stad. Bron: Stadsarchief Rotterdam, 396-01-11252. (links) en 396-01-11272.

HaskoningDHV en Heineken begon kort daarna, in 1886. Dat was het jaar waarin de jonge Arie Didericus Heederik zijn loopbaan als civiel ingenieur begon, bij Technisch Bureau Schotel. Onder Schotels leiding ontwikkelde Arie Heederik zich tot zijn belangrijkste assistent en een van zijn trouwste medewerkers: in 1911 vierde hij zijn 25-jarig jubileum.[5] Schotel was een bekwaam technicus en kon het uitstekend vinden met de serieuze en hardwerkende Feltmann.[6] Hun warme verstandhouding spreekt uit bewaard gebleven brieven. "Weledelgeboren heer! Tot mijn leedwezen moet ik met uw afwezigheid aan den trein van 7.56 opmaken dat uw verkoudheid nog niet is genezen", schreef Schotel bezorgd.[7] Om vervolgens de wetenswaardigheden van enkele lopende projecten met Feltmann te delen.
In Rotterdam omvatte Schotels werk voor de brouwer onder meer het ontwerpen van spoelruimten, legkelders, ketelhuis en machinegebouw, stalgebouwen, schaftlokalen en 'privaten'.[8] De laatste – piepkleine – gebouwtjes zijn illustratief voor de grootschaligheid van de bierfabriek, en voor de hygiëne en goede arbeidsomstandigheden die Heineken's Bierbrouwerij Maatschappij zijn arbeiders garandeerde.[9]

BUREAUOVERNAME DOOR HEEDERIK

Het technisch bureau van Schotel had een goede reputatie. Door heel Nederland werkte het aan de aanleg van (stoom)tramwegen, waterleidingen en de bouw van watertorens. Na het overlijden van Schotel in het najaar van 1912 zette Heederik het bureau in Rotterdam voort onder zijn eigen naam: Ingenieursbureau A.D. Heederik (v/h Schotel). De relatie met Heineken zette hij ook voort: voortaan stond Heederiks handtekening rechts onderaan op bouwtekeningen voor de brouwerij.

Heederik ontwierp vanaf 1913 – in het hoge tempo dat aansloot op de ontwikkelingen binnen de brouwerij – een serie nieuwe legkelders 'no 26 t/m 30', een spoelruimte en een pek inrichting.[10] Bovendien ontwierp hij nieuwe moutsilo's van gewapend beton.[11]

Gewapend beton gold als dé innovatie in de bouw en was intussen – na een pionierende fase waarin een Britse uitvinder, een Franse bloemist en een rijke landgoedeigenaar plantenbakken en bootjes uit beton construeerden[12] – begonnen aan een serieuze opmars als constructiemateriaal. In het buitenland welteverstaan, want Nederland liep, net als bij de aanleg van het spoor en de toepassing van staal in bruggen, aanvankelijk een beetje achter.
Maar omstreeks 1910 was het 'technisch establishment' in Nederland overtuigd van de voordelen en werden steeds meer bouwwerken geconstrueerd uit dit nieuwe materiaal.[13] De oprichting in 1911 van het thematblad *Gewapend beton,* "maandblad voor beton- en gewapend betonbouw en tevens orgaan van de betonijzerbond" markeerde deze omslag. Hoofdredacteur van het blad was de jonge beton-enthousiasteling en civiel ingenieur Bastiaan Adrianus Verhey (1883-1947).[14]

BETON VERENIGT

Betonkennis bleek algauw de verbindende factor tussen drie civiel en bouwkundig ingenieurs van verschillende generaties.
De genoemde Bastiaan Verhey kreeg in 1916 het idee om een ingenieursbureau voor bouw- en waterbouwkunde op te richten. Samen met zijn leeftijdgenoot en studievriend Arnold Groothoff (1883-1971) en de – iets oudere – Adriaan Dwars (1874-1946). Ze waren alledrie betonkenners: Groothoff schreef stukken in *Gewapend beton* en Dwars zat samen met Verhey in de commissie die werkte aan een herziening van de gewapend betonvoorschriften.[15]

Direct na een vliegende start in 1916 – de acquisitie liep op rolletjes dankzij Groothoff en zijn waardevolle connecties[16] – en de vestiging van het bureau 'Dwars, Groothoff en Verhey', zochten de laatste twee contact met A.D. Heederik. Ze kenden de Rotterdamse ingenieur van eerder werk. Hun voorstel: samenwerken in een 'vereniging van bureaus'. Vanwege de uitbreiding van arbeidskracht, maar vooral vanwege de ruime en relevante ervaring van de intussen 55 jaar oude Heederik zagen ze samenwerking als een – ook commercieel – nuttige versterking.[17]

Heederik ging op het voorstel in. Miste hij een opvolger in zijn bureau en zag hij de samenwerking met de jongere mannen als een kans om zijn bureau over een tijdje aan hen over te dragen? Voelde hij zich verplicht hen te helpen? Of – en dat lijkt het meest waarschijnlijk – dacht hij al voorzichtig aan de toekomst van een volgende generatie ingenieurs? Die van zijn neefje Jan Pieter Heederik?[18] Het (concept) maatschapscontract bevatte vast niet voor niets een artikel dat stelde dat ieder van de contractanten het recht had iemand aan te wijzen die hem in de maatschap op kon volgen. Mits deze opvolger "voldoende aanleg" had en in het bezit was van "een ingenieursdiploma van een technische hoogeschool".[19]
Hoe het ook zij: de contracten werden getekend, de winstverdelingen vastgelegd en op 1 januari 1917 startten de "Vereenigde ingenieursbureaux voor bouw- en waterbouwkunde".[20] Daarmee begon een tijdperk van gezamenlijk boekhouden en zelfstandig functioneren van twee bureaus, vanuit Rotterdam en Den Haag.

V.l.n.r.: A.D. Heederik, H. de Wolff, kleine Jan, grote Jan, grote Bep en kleine Bep; de kinderen van de broers Heederik hadden dezelfde namen gekregen.
Bron: Heederik familiearchief

Jan Pieter Heederik thuis in Rotterdam.

HEEDERIK EN VERHEY VOOR HEINEKEN

In Rotterdam zette Heederik zijn werk voor Heinekens brouwerij voort. Na de geslaagde toepassing van gewapend beton in

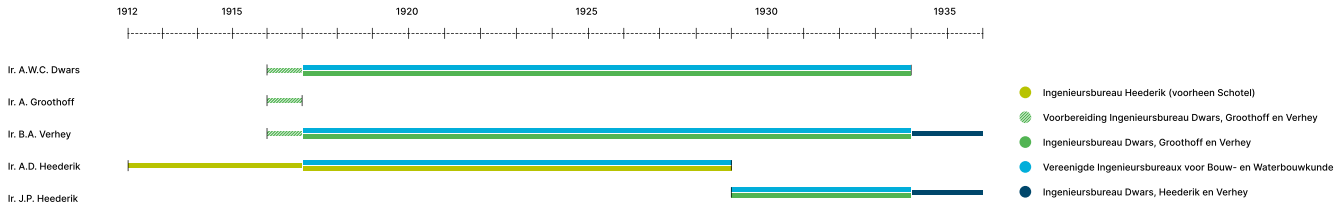

Ontwikkeling van de bureaunaam en de komst en het vertrek van de leden van de maatschap – tussen 1912 en 1936

de moutsilo's en de realisatie van een nieuw gerstreinigingsgebouw op het terrein aan de Crooswijkse Singel, werkte hij vanaf 1920 aan het ontwerp van een nieuw ziederijgebouw met moutsilo's. Fabrieken waren bij uitstek geschikt voor toepassing van het moderne, goedkope en brandwerende materiaal. Dus verwerkte Heederik – wederom – gewapend beton.

Ondanks de gekelderde bierconsumptie tijdens de Eerste Wereldoorlog, zag Heineken, intussen geleid door een nieuwe generatie directeuren[21], zijn omzet na 1918 toch groeien. Dit kwam door de overnames die het bedrijf deed. Productiefaciliteiten van de overgenomen noodlijdende brouwerijen werden gesloten, maar de bouw op eigen terrein vorderde gestaag.[22]

"De ziederij-zaal is het hart van het brouwerij-bedrijf. De Heinekens brouwerij, die haar bier lang in huis houdt, om het eerst op voldoende kwaliteit te brengen voor ze het aan haar klanten aflevert, heeft daarom een groote ziederij-ruimte nodig. Ze gaat daarom aan de Linker Rottekade het nieuwe ziederijgebouw zetten.", schreef het *Rotterdams Nieuwsblad* in 1923.[23] Het toekomstig gebouw had imposante afmetingen: 18 meter breed, 30 meter diep, voorzien van een kelder met daarboven 5 verdiepingen. Het ontwerp van architect Willem Kromhout (1864-1940) werd "een merkwaardig brok fabrieks-architectuur" genoemd. Heederik verwerkte er een minstens zo 'merkwaardig' brok beton in. De Rotterdamse aannemer Amstel en Janssen bouwde het geheel.

Betonexpert Bastiaan Verhey werkte volop met Heederik mee. Op bouwtekeningen stond weliswaar nog steeds de handtekening van ir. A.D. Heederik, de bijbehorende berekeningen werden allemaal ondertekend door ir. Verhey.[24] Het project – weer een ontwerp van architect Kromhout – dat volgde op het werk aan het ziederijgebouw, voerde Verhey

Locatie van het ziederijgebouw (nummer 61) aan de Linker Rottekade in Rotterdam. Op (fragment) van plattegrond van het Heineken-terrein uit 1924.
Bron: Stadsarchief Amsterdam.

Impressie van de ziederij, door architect W. Kromhout.
Bron: het Nieuwe Instituut/Krom 71-43.

geheel zelfstandig uit. Hij correspondeerde direct met Heineken's Bierbrouwerij, en tekende en berekende aan het nieuwe ketelhuis met kolenbunkers en een daarbij horende los- en laadbrug over de Linker Rottekade.[25]

AFBOUW EN GROEI

Stukje bij beetje had Heederik ook de andere "zuiver technische werkzaamheden" van zijn bureau overgedragen aan Dwars en Verhey, die in 1920 van Den Haag naar Amersfoort waren verhuisd.[26] De overdracht liep parallel met de achteruitgang van zijn eigen gezondheid. In 1929 staakte hij zijn bureau in Rotterdam.[27]

Behalve de geleidelijke overdracht van zijn opdrachten, inclusief die voor Heineken, benoemde A.D. Heederik een opvolger die zijn achternaam droeg: zijn neef Jan Pieter Heederik.[28] Jan Pieter was in 1929 afgestudeerd als civiel ingenieur in Delft en kwam in datzelfde jaar bij het bureau van Dwars en Verhey in dienst. De gedreven jongeman bleek – niet helemaal onverwacht – een aanwinst. Vijf jaar later werd hij de nieuwe compagnon van Bastiaan Verhey.

Het voorjaar van 1934 was tumultueus verlopen voor de oude en de aspirant compagnons. Een steeds verder voerend conflict tussen Dwars en Verhey had de weg voor Jan Pieter Heederik naar een rol in de maatschap – en feitelijk: het opvolgen van zijn oom – niet makkelijker gemaakt. Maar op 1 april 1934 was de kogel door de kerk: "Baas!" noteerde de jonge Heederik die dag opgetogen in zijn dagboek.[29] Vanaf dat moment heette het bureau: Ingenieursbureau Dwars, Heederik en Verhey.[30]

Misschien nog meer dan de komst van Jan Pieter Heederik, markeerde het overlijden van zijn oom in 1937 het einde van een tijdperk. Maar de liaison tussen het ingenieursbureau en de brouwerij

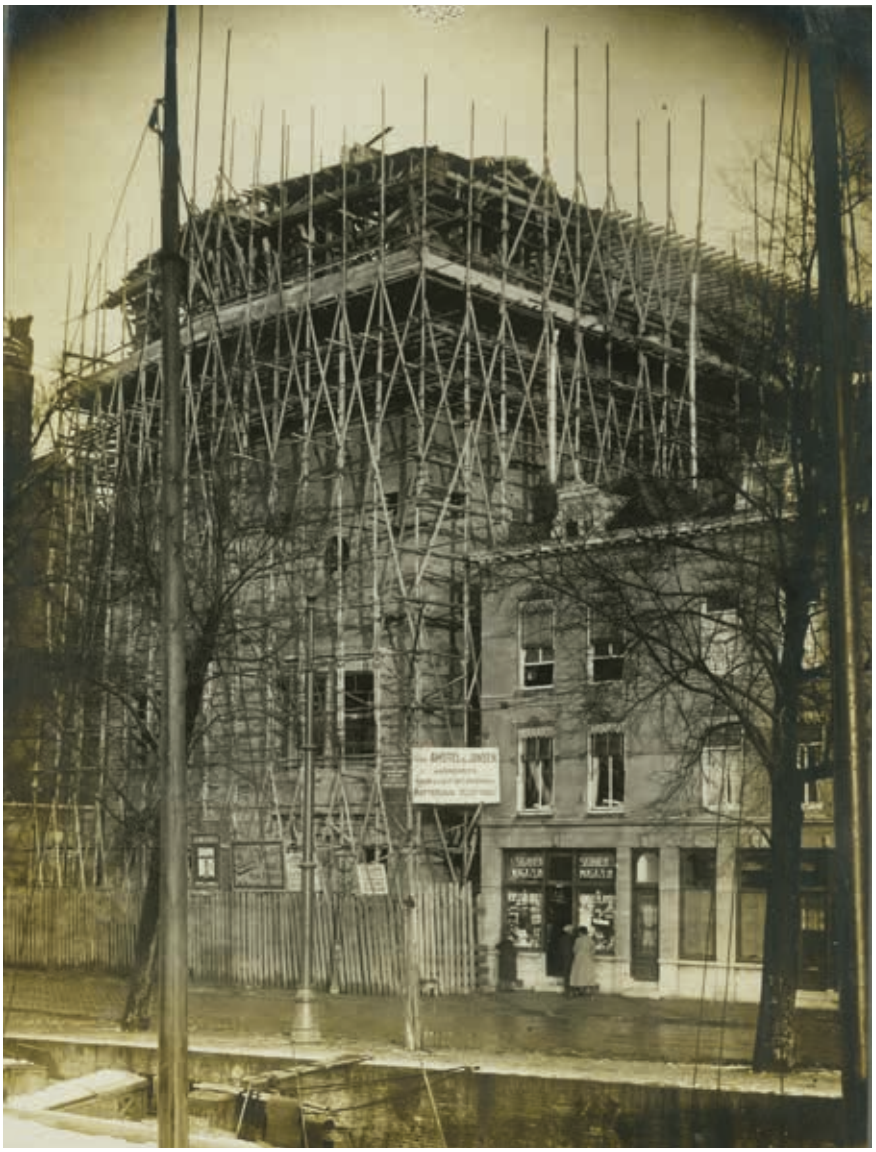

bleef ook na dat jaar bestaan. De verdere expansie van Heineken buiten Nederland verschafte de ingenieurs een reeks wereldwijde opdrachten; variërend van werk op het Indonesische Soerabaja in de vijftiger jaren tot de uitbreiding van de Heineken brouwerij in Nigeria vanaf 1971 en de nieuwe Vung Tau brouwerij in Vietnam anno 2020.

Eerder online verschenen. ter gelegenheid van 140 jaar Royal HaskoningDHV (https://www.royalhaskoningdhv.com/nl-nl/140-years/Heederik-Heineken-Dwars-en-Verhey).

> Transportbrug uit gewapend beton, begin jaren twintig. Bron: Heineken Collection.

< Ziederijgebouw in de steigers, ca 1924. Bron: Heederik familiearchief.

< Het echte spektakel binnenin: gewapend beton en rondslingerend bekistingshout. Let ook op de trotse houding van de poserende heren, ca. 1924. Bron: Heederik familiearchief.

Noten

1 Buyter, *Bierbrouwerijen* (1994), 5 -7.
2 Sluyterman en Bouwens, *Heineken* (2014), 78 – 86.
3 Tot 1975, toen de nieuwe fabriek in Zoeterwoude geopend en de Rotterdamse productielocatie opgeheven werd. Sluyterman en Bouwens, 320 – 325.
4 De naam van de NV tussen 1873 en 1972.
5 Heederik Familiearchief, Oorkonde.
6 Feltmann was in 1873 naar Rotterdam gekomen en overleed er in 1897. Duitser van origine was hij als brouwmeester de drijvende kracht achter de innovaties bij HBM in deze periode. Lintsen, *Geschiedenis van de Techniek in Nederland* (1992), 196.
7 Stadsarchief Amsterdam, Archief Heineken N.V., toegangsnummer 834, inventarisnummer 1223. Brief schotel aan Feltmann (16-1-1893).
8 De toiletgebouwtjes ontbreken overigens in de lijst opgesomde werken in DHV, *Een korte terugblik* (1942), 61 – 64.
9 In Nederland waren destijds vijf brouwerijen met meer dan 100 arbeiders. Sluyterman en Bouwens (2014), 116 – 122. Buyter (1994), 7.
10 Alle houten vaten werden aan de binnenkant gepekt om bederf van het bier tegen te gaan.
11 DHV (1942), 64.
12 Schippers, *Bouwt in beton!* (1995), 9 – 12.
13 Schippers (1995), 13 – 20.
14 Verhey had een jaar gewerkt bij de Rotterdamse firma Van Waning & Co, pionier om het gebied van gewapend betonconstructies en fabrikant van gewapend betonnen (riool)buizen. Schippers, 15. Hillenius, *De geschiedenis van het Technisch Adviesbureau voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten* (1992), 13.
15 In 1912 waren de eerste Gewapend-Beton-Voorschriften verschenen. De betonrelatie was volgens Groothoff de kiem van het latere bureau. Schippers, 42. Bedrijfsarchief Royal HaskoningDHV, *D.H.V. bericht* (november 1967), 4 – 5.
16 Ir. A. Groothoff verwierf direct twee enorme opdrachten: een onderzoeksopdracht voor de Kennemer Elektriciteitsmaatschappij en een dijkverbetering in Drechterland. Groothoff, Bedrijfsarchief Royal HaskoningDHV, "Het verhaal van D.H.V.'s Geboorte", manuscript (1965).
17 Hillenius (1992), 19.
18 De zoon van zijn in 1904 overleden broer. Zelf weduwnaar en vader van 2 kinderen had A. D. Heederik de weduwe van zijn broer, Henriëtte de Wolf, en haar twee kinderen in huis genomen. In 1919 trouwde hij met haar.
19 Nog interessanter is het vervolg waarin geschreven werd dat een zoon dit recht kon opeisen. Heederik familiearchief, Conceptovereenkomst.
20 Het doel hierbij omschreven: 'het geven van adviezen, het uitwerken van plannen en het leiden der uitvoering van werken op bouw- en stedebouwkundig, hygiënisch technisch, water en wegbouwkundig, cultuurtechnisch en waterhuishoudkundig gebied, zoowel in binnen- als buitenland'. *D.H.V. bericht* (november 1967).
21 Waaronder Henry Heineken, president-directeur en zoon van oprichter Gerard. Sluyterman en Bouwens, 150.
22 Sluyterman en Bouwens, 137 – 169.
23 *Rotterdams Nieuwsblad,* "Het nieuwe ziederijgebouw van de Heineken brouwerij" (26 april 1926).
24 Stadsarchief Amsterdam, Archief Heineken N.V., toegangsnummer 834, inventarisnummer 1597. Tekeningen van het ketelhuis ondertekend door Heederik (1924).
25 DHV, 64.
26 Dwars en Verhey waren met hun bureau in april 1920 van Den Haag naar Amersfoort verhuisd.
27 Hillenius, 26 – 27.
28 Door zijn huwelijk met haar was hij niet meer alleen de oom van de jongen maar ook zijn stiefvader. J.P. Heederik bleef hem overigens 'Oom' noemen. Heederik familiearchief en gesprek met zijn kleindochter (23 oktober 2020) en achterkleindochter (8 november 2020).
29 De dag daarvoor was Dwars teruggetreden uit het bureau. Hij had, in ruil voor een royale toelage, geen bezwaar gehad tegen het blijven gebruiken van zijn naam. Heederik familiearchief.
30 In 1931 werd het bureau overigens al *Technisch Bureau Dwars, Heederik en Verhey* genoemd. *Maasbode* (27-06-1931).

Bibliografie

Buyter, H., *Bierbrouwerijen* (Zeist: Stichting Projectbureau Industrieel Erfgoed), 1994.
DHV, *Een korte terugblik op den arbeid van het ingenieursbureau Dwars, Heederik en Verhey* (Amersfoort), 1942.
Hillenius, D., *De geschiedenis van het Technisch Adviesbureau voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten* (Alphen aan de Rijn: VNG Uitgeverij), 1992.
Lintsen, H. W. (ed.), *Geschiedenis van de Techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800 – 1890. Deel 1* (Zutphen: Walburg Pers), 1994.
Schippers, J. L., *Bouwt in beton! Introductie en acceptatie van het gewapend beton in Nederland, 1890 – 1940* (Gouda: Betonvereniging), 1995.
Sluyterman, K. en B. Bouwens, *Heineken: 150 jaar brouwerij, merk en familie* (Amsterdam: Boom uitgeverij), 2014.

JAN DE WAARDT (1871-1909), TEKENAAR

DOOR: EGGE-JAN POLLÉ

Dit jaar is het 150 jaar geleden dat Johannes Hendrikus – zeg maar gewoon Jan – de Waardt geboren wordt. Deze Rotterdamse tekenaar beleeft in de jaren 1890 een korte carrière als illustrator en karikaturist. Hij laat een bescheiden, maar indrukwekkend oeuvre na. Een deel van zijn werk is online te bekijken, bijvoorbeeld via de websites van het Rijksmuseum en van Museum Helmond.

Jan de Waardt wordt geboren op vrijdag 28 april 1871. Hij heeft een zeer roerige jeugd. Zijn wieg staat aan de Hoogstraat, waar zijn vader een fourniturenwinkel heeft. Zijn moeder – een jongere zus van de bekende Rotterdamse pianist en muziekleraar Johan Sikemeier (1838-1920) – overlijdt kort na de geboorte van haar tweede kind.
Vader Hendrik hertrouwt met een meisje uit Delfshaven. Uit dit tweede huwelijk worden twee kinderen geboren. En oom Johan trekt – na het overlijden van zijn zus – in bij het gezin van zijn zwager, zo blijkt uit de adresboeken in het Stadsarchief van Rotterdam. Sikemeier, die vanaf 1866 als pianodocent aan de Rotterdamse muziekschool verbonden is[1], woont vanaf het midden van de jaren 1870 ook boven de winkel in de Hoogstraat. Er is het jonge gezin geen voorspoed gegund. In 1881 gaat de winkel van Hendrik de Waardt failliet.[2] Zijn vader lijkt deze klap niet meer te boven te komen: de verhoudingen in het gezin verslechteren zo, dat zijn stiefmoeder in 1886 het huwelijk laat ontbinden[3]. Zij hertrouwt drie jaar later met die andere man die al vele jaren bij haar in huis woont. En zo wordt Jan de Waardt als hij 18 jaar oud is een stiefzoon van zijn oom Johan Sikemeier.
Zijn biologische vader blijkt ondertussen naar Drenthe gedeporteerd te zijn. Want begin 1890 wordt daar, in de gemeente Norg, een overlijdensakte opgemaakt: Hendrik de Waardt overlijdt – 47 jaar oud – in het *eerste gesticht der rijkswerkinrichtingen* te Veenhuizen.[4]

De halfbroer van Jan, Piet de Waardt (1875-1962), maakt in zijn jonge jaren furore als wielrenner.[5] Later treedt hij in de voetsporen van zijn stiefvader: Piet wordt na het afsluiten van zijn wielercarrière pianist en muziekleraar, eerst in Rotterdam, later in Haarlem.

Zittende man, Jan de Waardt ca. 1881-1899.
Collectie Rijksmuseum

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN

Jan de Waardt volgt een beroepsopleiding aan de Rotterdamse kunstacademie. Als hij zich in maart 1891 meldt voor zijn militaire dienst, laat hij als beroep noteren: Decoratieschilder. Overigens wordt hij vrijgesteld van zijn dienstplicht: ongeschikt...
Aan de academie raakt Jan de Waardt bevriend met Herman Heijenbrock. De twee zullen na hun studie jarenlang samen optrekken.

Heijenbrock reist na zijn afstuderen een tijd door België – hij heeft een geldprijs gewonnen met zijn eindexamenwerk. Het is mogelijk dat Jan de Waardt hem op die reis vergezelt.
In 1897 wonen de twee vrienden een tijdje in Noordwijk aan Zee, waar ze een atelier delen.
Jan de Waardt verkeert in linkse, socialistische en anarchistische kringen. Hij tekent spotprenten voor het satirische blad Uilenspiegel. Daarnaast maakt hij illustratie voor een aantal jeugdboeken, zoals 'Dagen en Daden van Admiraal Dubbel Wit' van de bekende Brielse stadsarchivaris Johan Been. Hij levert ook tekeningen voor het pamflet 'Blanke Slaven' van Ferdinand Domela Nieuwenhuis. En De Waardt woont een tijdje in Den Haag, waar hij werkt aan een serie Parlementaire Portretten voor de Groene Amsterdammer. De eerste politicus in deze reeks is Rudolf Pieter Mees, een invloedrijke liberaal uit een Rotterdams bankiersgeslacht.

In 1898 brengen Jan de Waardt en Herman Heijenbrock een bezoek aan de Belgische mijnstreek, de Borinage. Deze reis – op initiatief van De Waardt – zal een beslissende invloed hebben op de carrière van Herman Heijenbrock. Hij wordt zo gegrepen door de grootsheid van wat hij daar in Wallonië ziet, dat hij zich vanaf dat moment zal ontwikkelen tot de industrieschilder zoals wij hem kennen: "*Van dien tijd af aan dateeren mijn bekende hoogoven-schilderijen, mijn fabrieks- en werkplaats-doeken.*"[6]
Kort na deze reis komt Heijenbrock op een politieke bijeenkomst zijn toekomstige vrouw tegen. Hij trouwt en krijgt twee dochters. De vriendschap met De Waardt verwatert.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw lijkt Jan de Waardt langzaam weg te zakken. Er is bekend dat hij kampt met een alcoholverslaving. In 1904 verhuist hij naar Oostvoorne, dat rond die tijd sterk in opkomst is als badplaats, als "*het Wassenaar van Rotterdam*". Maar er is uit die jaren helemaal geen werk meer van hem bekend.
Op 21 juli 1909 overlijdt Jan de Waardt – "*na een langdurig zenuwlijden*"[7] – op 38-jarige leeftijd in het Christelijk Sanatorium te Zeist. Gelukkig komen er dankzij zijn oude vriend Herman Heijenbrock een aantal van zijn tekeningen terecht in musea in Amsterdam en Helmond.

Parlementaire portretten door Jan de Waardt: Mees en Van Basten Batenburg, De (Groene) Amsterdammer, juli 1896.

Huisbaas zet gezin uit huis, Jan de Waardt ca. 1885-1909.
Collectie Rijksmuseum

Literatuurlijst
Historisch Genootschap Roterodamum (2010). *Evert Dolman en andere fietscoryfeeën.* In: Kroniek 176 (juli 2010), p.19-20.
J.A.W. (1922). *Joh. H. Sikemeier*. In: Tijdschrift der Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis, Deel 10, 3de Stuk (1922), pp. 198-203
Kapelle, Jeroen (2010). *Aanwinsten. Serie tekeningen kunstenaar Jan de Waardt (1871-1909)*. In: Drents Museum Journaal 26-2 (juli 2010), p.20-21.

Noten
1 J.A.W. (1922), p.200
2 Kapelle (2010), p.20
3 Open Archieven: https://www.openarch.nl/srt:02BF3308-184B-40D9-9F69-CE0A52738747
4 Open Archieven: https://www.openarch.nl/dar:60dd57c9-c22d-4aab-a4d6-dc9dbcf4dfe1
5 Historisch Genootschap Roterodamum (2010), p.19
6 Herman Heijenbrock in een interview met De radiogids; officieel orgaan van de Vereeniging van Arbeiders-Radio-Amateurs (VARA), jrg 4, 1930, no 28, 03-05-1930
7 Overlijdensbericht Jan de Waardt (Bron: Het Volk, 24 juli 1909)

ROTTERDAMSE NAMEN OP UURWERKEN

EEN ONDERZOEK NAAR MERKNAMEN

Steven Hoogendijk (1689 - 1788) is vermoedelijk de meest bekende Rotterdamse uurwerkmaker waar zelfs een straat naar genoemd is, de Steven Hoogendijkstraat. Steven was ook de initiatiefnemer voor het nog steeds bestaande “Bataafs Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte”. Andere Rotterdammers die zelf horloge-uurwerken bouwden waren o.a. Cornelis en Pieter Uijterweer en Pieter Clock. In de beginjaren van de ontwikkeling van het zakhorloge, begin 1700, werden de uurwerken zelf gemaakt of soms uit Engeland geïmporteerd, al dan niet, alsnog voorzien van een Hollandse naam.

DOOR ARJAN BARNARD

ONTWIKKELING IN TECHNIEK

Tot begin 1800 werden uurwerken per stuk gemaakt. De mechanisatie, en de intrede van de stoommachine maakte, mede door standaardisering in uurwerken, het produceren van grotere series mogelijk. Dit gebeurde niet in Nederland maar vooral in Zwitserland en Engeland. Deze Zwitserse in serie geproduceerde horloges droegen zelden een naam van hun maker of fabrikant.

Een techniek om het op tijd lopen van het horloge te verbeteren was de cylindergang, dit verbeterde de kwaliteit en was eenvoudiger machinaal te produceren in grote aantallen. De vroegste zakhorloges werden met een sleuteltje opgewonden. Later werd het mogelijk een horloge op te winden met een kroon zoals deze opwindknop genoemd wordt.

Nadat de horloges met een kroon opgewonden konden worden, nam de productie enorm toe en werd het horloge voor een grotere groep mensen betaalbaar en dus bereikbaar. Er waren in Zwitserland een aantal grote uurwerkfabrieken die uurwerken leverden aan handelaren die elders weer kasten, vooral in Duitsland, en wijzerplaten kochten. Alleen de exclusievere merken zoals o.a Zenith en Omega maakten ook eigen uurwerken. Die bedrijven gebruikten hun naam al eerder als merknaam.

Zakhorloge van Cornelis Uyterweer (1702-1782).

Horlogefoto’s: Arjan Barnard
Advertenties: Koninklijke Bibliotheek site Delpher

MERK / NAAMGEBRUIK

Van 1700 tot 1820 stond de naam van de maker vrijwel alleen op het uurwerk. Bij een zilveren of koperen wijzerplaat werd de naam daar ook wel in gegraveerd. De komst van de emaillen wijzerplaten was ook een stap in de richting van massaproductie. Wanneer een handelaar kast, wijzerplaat en

Zakhorloge met de merknaam Amerling Merkes Rotterdam.

Chronometer Leo van Ierland, Westkruiskade 50.

uurwerk samengevoegd had, leverde dat prima, gestandaardiseerde, niet van een merknaam voorziene horloges op. De vooruitgang door verbeterde technieken maakte het mogelijk namen in het email op de wijzerplaten aan te brengen. Vanaf 1870/1880 begon deze manier van reclame maken en het gebruik van merknamen op te komen. Doordat een naamsopdruk al bij een bestelling van 6 tot 12 stuks mogelijk was, werd, door, voornamelijk Joodse handelaren die goede contacten in Zwitserland hadden, dit als extra verkoopargument gebruikt. De plaatselijk verkopende juwelier / horlogemaker kon zo een soort eigen merk creëren door de toevoeging van zijn naam en woonplaats. Daardoor waren er zelfs bedrijven in relatief onbekende kleine plaatsen die hun "eigen" horlogemerk hadden. Deze vermelding had voor- en nadelen. Als je in de jaren twintig / dertig, waarin klantenbinding een groot goed was, "vreemd" ging en je reparatie elders aanbood dan bij het naamadres op de wijzerplaat, had je wat uit te leggen. Waarom niet naar de oorspronkelijke dealer gegaan? Anderzijds, kwam je weer bij je eigen leverancier, dan wist deze zeker dat het een vaste klant was en werd er misschien wel iets meer of juist minder berekend, de klant komt toch wel terug. Op deze wijze zijn er veel Nederlandse merknamen ontstaan.

NEDERLANDSE / ROTTERDAMSE MERKNAMEN

Mijn onderzoek naar Nederlandse merknamen op wijzerplaten is een vervolg op het boek (*100 jaartallen en hun horloges*) dat ik in 2019 schreef voor het 100-jarig bestaan voor de opleiding uurwerkmaken aan de Vakschool Schoonhoven. Zoals bovenstaand vermeld zijn er toch vrij veel naamhorloges in omloop. Een boeiend onderwerp om iets meer in kaart te brengen. Daarbij is het mij opgevallen dat er vergeleken met de andere grote steden tot nu toe opvallend veel Rotterdamse namen voorkomen. Wat zou daar de reden van zijn?

Misschien om zich in een grote stad van elkaar te onderscheiden? Of klantenbinding? Onderlinge afspraken? Naast de bekende nog bestaande naam Brunott als grote juwelierszaak kwamen er vele andere Rotterdamse bedrijven voor die hun eigen naam op wijzerplaten lieten zetten.

In 1916 gaf de Nederlandsche bond van horlogemakers een ledenlijst uit, daarop staan 44 Rotterdamse namen, 83 Amsterdamse en 31 Haagse

Horloge en advertentie van A van Helden Moriaanstraat 7 uit het Rotterdamsch Nieuwsblad, 3-3-1927.

namen. Dit is geen absoluut aantal, er was ook een grote Katholieke bond, St. Sylvester en er waren natuurlijk juweliers die nergens bij aangesloten waren. Rond 1937 kwam het omslagpunt in het gebruik van zakhorloges naar polshorloges. Polshorloges kregen meestal fabrieksmerken op de wijzerplaat gedrukt die ook niet meer van email gemaakt werden. Een eigen Nederlandse merknaamsvermelding werd, behalve de veel voorkomende merken zoals Prisma en Pontiac, daarmee een uitzondering.

Andere Rotterdamse namen zijn: G. Brunott, Binnenweg 43, J. Landheer, Nieuwe Haven, H.J.Smalbroek, Binnenweg 1, P. Merkes / Ameling Merkus, Binnenweg 28, Kruiskade 19, Goudseweg 168.
Om een beter inzicht te krijgen in Rotterdamse merken zou de schrijver graag weten of er lezers zijn die een horloge met Rotterdamse naam op de wijzerplaat bezitten. U kunt uw informatie mailen naar: barnard@kpnmail.nl

Horloge en advertentie van A.D. Overstrijd, Hoogstraat 223.

Collectieve advertentie voor Prisma horloges uit het Algemeen Dagblad van maart 1964.

LODEWIJK PINCOFFS EN DE ‘OPEN BRIEF’

Ze konden er in de jaren zeventig van de negentiende eeuw alle twee wat van! Lodewijk Pincoffs en mr. Bernardus Oldenkott konden elkaar niet zien of luchten. Het was haat en nijd, alom. In de krant bestookten ze elkaar af en toe met messcherpe aantijgingen.

DOOR BRAM OOSTERWIJK

Pincoffs was jood en liberaal. De zakenman, reder en politicus had talloze functies in de stad; hij was ook lid van de gemeenteraad. Pincoffs las de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Hij was slim en gewiekst, dacht dat hij alles kon. Op velerlei gebied deelde hij dan ook de lakens uit. Hij bemoeide zich overal mee. Oldenkott - advocaat van beroep en vurig rooms-katholiek - haatte hem hartgrondig. Toen deze meester in de rechten medewerker was geworden van het in 1868 opgerichte dagblad De Maasbode hakte hij in zijn krant met veel venijn regelmatig op Pincoffs in. Hij ergerde zich enorm aan diens irriterende gedrag en macht. Met satanisch genoegen sleep Oldenkott zijn pen om de liberalen - en dan vooral Pincoffs - te zeggen waar het op stond. Maar zijn tegenstander was een vechter, die net zo fel terug kon slaan!

Het is dit jaar anderhalve eeuw geleden dat de met vlijmscherpe woorden aangegane strijd van dit tweetal een hoogtepunt bereikte. Oldenkott had Pincoffs in zijn rubriek ‘Potloodstreepjes’ uitgemaakt als ‘het scheppend beginsel, de ziel, het leven van alles wat er gedacht, gezegd en gedaan wordt. Boog het ingetogen volk, in de ellende zijner slavernij, niet voor zijne verhevene gedachten’? Het gevecht tussen het liberalisme en het rooms-katholieke geloof werd met ingezonden stukken in de twee dagbladen nogal heftig gevoerd. Heel veel lezers moeten ervan hebben gesmuld!

In de zomer van 1871 had Pincoffs weer eens genoeg van de van rooms-katholieke zijde op hem afgeschoten venijnige anti-liberale aanvallen. In een ingezonden stuk in de NRC had hij beweerd dat De Maasbode met haar aanvallen op hem veel had bijgedragen aan ‘den armzaligen toestand in het leven te roepen, waarin wij thans ook in onze stad beginnen te verkeeren’. Met talloze aanhalingen in De Maasbode wilde hij in dat stuk onder meer bewijzen dat de rooms-katholieken degenen waren die ervoor hadden gezorgd dat het openbaar onderwijs in de Maasstad talloze malen werd ‘gebrandmerkt’. Pincoffs: ‘Altijd weder de beschuldiging dat het de liberalen slechts te doen is om ondermijning en omverwerping van het wettig gezag’.

OPEN BRIEF

DE REDACTIE VAN „DE MAASBODE."

L. PINCOFFS,

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS

De open brief.

Standbeeld van Lodewijk Pincoffs aan de Entrepothaven, gemaakt door Willem Verbon.
Foto Stadsarchieef Rotterdam

Pincoffs schreef in augustus 1871 - na de kort daarvóór gehouden Rotterdamse raadsverkiezingen - een 'open brief' aan De Maasbode. Hij zei dat hij zijn brief niet eerder had willen schrijven omdat hij de schijn wilde vermijden 'daardoor eenigen verderen invloed op de verkiezingen te willen uitoefenen'. Pincoffs gaf toe dat de krant het recht had een oordeel te vellen over de besluiten van het gemeentebestuur of over de discussies in de gemeenteraad: 'Maar ik laat aan ieder ter beslissing over in hoever het te rijmen is met de eerbiediging van het gezag, ter zake van het besluit, door Burgemeester en Wethouders met eenparige stemmen voorgesteld en ook door den Gemeenteraad eenparig aangenomen'.
Hij besloot zijn brief met de opmerking dat de verbittering in de stad van dag tot dag toenam: 'En wanneer de gematigde en bezadigde mannen van alle godsdienstige en politieke richtingen niet de handen ineen slaan, om - met handhaving van eigen beginselen, maar met eerbiediging van die der andersdenkenden - zich tegenover alle uitersten te stellen, dan zal die verbittering niet alleen van de pers op de stembus en van de stembus op den maatschappelijken en familiekring overgaan, maar zal zij eindelijk op de publieke straat worden overgebracht, tot schande en nadeel van ons Vaderland'. Lodewijk Pincoffs had gezegd en liet zijn tekst ook drukken, voor verdere verspreiding in de stad.
Een kleine acht jaar later was het gedáán met Pincoffs. Jarenlang had hij grootschalig gefraudeerd met het geld van zowel zijn eigen Afrikaansche Handelsvereeniging als met dat van de door hem geleide Rotterdamsche Handelsvereenging. De fraude was ontdekt. Pincoffs was van zijn troon gevallen. Op 14 mei 1879 ging hij er met zijn vrouw en drie zoons ongezien vandoor. In twee groepen reden ze met de trein naar Antwerpen. Via Brussel gingen ze gezamenlijk naar Calais, namen daar de veerboot naar Dover, pakten de trein naar Londen en vandaar naar Liverpool. Vanuit deze havenstad vertrokken ze met het stoomschip Germanic naar New York. Lodewijk Pincoffs zou zijn geliefde Maasstad nooit meer zien.

'Altijd weder de beschuldiging dat het de liberalen slechts te doen is om ondermijning en omverwerping van het wettig gezag'

Lodewijk Pincoffs, geschilderd door Sylvie Overheul.

De Maasbode benutte haar kans en smulde van Pincoffs' afgang. 'Wij gaan nu een nieuwe strijd openen en vallen de Pincoffs-kliek in het hart aan', schreef de krant. Alle Rotterdamse dagbladen stonden in die meimaand bol van de verhalen. De Maasbode ging voorop. 'Toch smaken wij eene zekere soort van stille voldoening. Jarenlang hebben wij, met de armen over elkander gekruist, den dans om het gouden kalf van hoog en laag, rijk en arm, niet-Katholieken en helaas ook Katholieken gadegeslagen met de onwillekeurige vraag op de lippen: hoe lang zal dat spel nog duren? Wanneer zal de liberale menigte uit haren zwijmelroes ontwaken en tot het besef komen dat zij meetrekt aan den zegewagen van Israël's afgodsbeelden? Nu is men misschien ontwaakt als uit een droom. Toch kraaien wij geen victorie! Even rustig en kalm als weleer zullen wij met een schamper glimlachje in het vervolg zeer zeker het vermakelijke schouwspel gadeslaan, dat zij die vroeger het hardst aan den zegewagen des triumphators getrokken hebben, nu met handen vol slijk naar het gevallen beeld werpen en geene woorden van smaad genoeg hebben tegenover hem, dien zij vroeger als afgod op de handen hebben gedragen'. Bernardus Oldenkott zou dit geschreven kunnen hebben!

De tijd heelt alle wonden. Toen Lodewijk Pincoffs op 28 september 1911 op 84-jarige leeftijd in New York overleed, schreef De Maasbode onverwacht mild over hem. De krant herinnerde er eerst aan dat Pincoffs destijds 'door zijn vrienden van gisteren in het openbaar titels als schavuit, schurk en dergelijke namen' waren toebedeeld. Daarna ging het verder: 'Met Pincoffs' grootheid was die van Rotterdam verkocht, en is hij oorzaak geweest van menigen flinken aanpak, in onze havenpolitiek vooral, ofschoon zijn invloed ook overschat wordt. Was daarin eenige verdienste gelegen? Dan moet zij erkend. Het lijkt nu genereus na den dood van dezen buiten gemeen begaafden man op zijn malversaties het zwijgen te doen en zijn verdiensten voor de stad Rotterdam breed, meer dan breed uit te meten'. Bernardus Oldenkott heeft deze tekst in elk geval niet geschreven. Hij was toen namelijk al overleden.

STRATEN VERNOEMD NAAR VROUWELIJKE WETENSCHAPPERS ERASMUS UNIVERSITEIT

De straten in de wijk Park16Hoven in Overschie zijn vernoemd naar wetenschappers uit verschillende vakgebieden. Van de astronoom Copernicus, die in 1540 met zijn stelling dat de aarde om de zon draaide het wereldbeeld op zijn kop zette, tot Nobelprijswinnaars uit de 20ste eeuw, zoals de econoom Tinbergen.

CORA BOELE, OUD-PROJECTLEIDER ACADEMISCH ERFGOED ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

> Henny Langeveld, 20 maart 1972. Foto: Vincent Mentzel

TINBERGENLAAN

Jan Tinbergen (1903-1994) is veertig jaar hoogleraar geweest aan de voorlopers van de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Nederlandsche Handels-Hoogeschool en Nederlandse Economische Hogeschool. De naar hem vernoemde laan is in het stratenplan van Park16Hoven de enige verwijzing naar het Rotterdamse universitaire verleden. Maar daar komt binnenkort verandering in. Vijf straten op de bouwlocatie 'Hof van Maasdam' bij de Van der Duijn van Maasdamweg gaan de naam dragen van vrouwen die – net als Tinbergen – een bijzondere plaats innemen in de geschiedenis van de Erasmus Universiteit.[1] De dames hebben gemeen dat zij allen een voortrekkersrol hebben vervuld en met recht als pionier kunnen worden aangemerkt.

WILLEMIJN VAN DER GOOT (1897-1989)

Veel vrouwelijke medestudenten treft Willemijn van der Goot niet aan als zij in 1920 bij de Nederlandsche Handels-Hoogeschool met de studie begint. De collegebanken van de in 1913 opgerichte hogeschool aan de Pieter de Hoochweg worden voor zo'n 93 procent bezet door mannen. De economische wetenschappen interesseert Van der Goot echter zozeer dat zij na haar afstuderen verder gaat met een promotieonderzoek. Zij verdedigt op 11 december 1930 haar proefschrift over consumentenuitgaven en de rol daarbij van de huisvrouw, getiteld '*De besteding van het inkomen. Het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud*'. Van der Goot is daarmee de eerste gepromoveerde vrouw in de economische wetenschappen in Rotterdam én in Nederland. [2]

HENNY LANGEVELD (1926-2004)

Begin jaren '60 vindt er een belangrijke uitbreiding plaats bij de Nederlandse Economische Hogeschool. Naast Economie kan er Sociologie en Rechten worden gestudeerd. Bij de nieuwe faculteit Sociale wetenschappen is de sociologe Henny Langeveld een van de eerste wetenschappelijk medewerkers. Na bevordering tot lector in 1964 wordt zij vier jaar later benoemd tot hoogleraar in de empirische sociologie en is daarmee de eerste vrouwelijke hoogleraar aan de Nederlandse Economische Hogeschool. In 1973 stapt zij over naar de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. In 1986 keert Langeveld terug bij de Erasmus Universiteit als hoogleraar Emancipatievraagstukken. Tot haar emeritaat in 1991 blijft zij hoofd van de sectie Emancipatievraagstukken en Vrouwenstudies.

> Promotie van Willemijn van der Goot (met bloemen in het midden van het gezelschap) in de hal van het NHH-gebouw aan de Pieter de Hoochweg, 1930. Foto: C.Kramer

HILDA VERWEIJ-JONKER (1908-2004)

Vanwege haar grote wetenschappelijke verdiensten verleent de Erasmus Universiteit bij het lustrum in 1978 aan dr. Hilda Verwey-Jonker een eredoctoraat. Zij is dan de eerste vrouw in de 65 jaar van het bestaan van de Rotterdamse instelling die deze eer te beurt valt.
Zij heeft wel meer primeurs op haar naam staan. Zo is zij in 1932 de eerste afgestudeerde socioloog in Nederland en komt Verwey-Jonker in 1957 als eerste vrouw in de Sociaal Economische Raad (SER). Na een cum laude promotie in 1945 maakt ze naam als socioloog in de politiek. De Universiteit Utrecht vernoemt in 1993 een instituut voor sociaalwetenschappelijk onderzoek naar haar promovenda, het Verwey-Jonker Instituut.

BRIGITTE VAN DER WERF-MESSING (1923-1978)

In 1959 treedt Brigitte van der Werf in dienst bij het Rotterdamsch Radiotherapeutisch Instituut, de latere Daniel den Hoedkliniek.

Haar aandacht richt zich naast de algemene radiotherapie op de bestralingsbehandeling van urologische aandoeningen, tumoren bij kinderen en lymfeklierkanker. In 1970 wordt zij benoemd tot hoogleraar klinische radiotherapie aan de dan vier jaar oude Medische Faculteit Rotterdam (MFR); de eerste vrouwelijke hoogleraar in de geneeskunde in de Maasstad. De MFR zou drie jaar later samen met de Nederlandse Economische Hogeschool verder gaan als Erasmus Universiteit Rotterdam. Van der Werfs werkterrein blijft de Daniel den Hoedkliniek 'op Zuid'. In 1978, als hoofd van de afdeling radiotherapie, legt zij de basis voor het Integraal Kankercentrum Rotterdam.

JANNIE SANDERS-WOUDSTRA[3] (1917-2008)

Het Sophia Kinderziekenhuis wordt bij de komst van de medische faculteit omgevormd tot een academisch centrum voor het zieke kind. Het leidt onder meer tot de nieuwe afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie. Voor dit specialisme wordt Jannie Sanders-Woudstra benaderd. In 1974 verruilt zij de Rijksuniversiteit Groningen voor de Erasmus Universiteit. Met het aanvaarden van de leerstoel kinder- en jeugdpsychiatrie is Sanders-Woudstra de eerste vrouwelijke hoogleraar aan het Sophia Kinderziekenhuis. Naast patiëntenzorg heeft zij taken op het terrein van onderwijs en onderzoek. Samen met haar Rotterdamse staf schrijft zij in 1985 het eerste systematische Nederlandse leerboek voor kinder- en jeugdpsychiatrie; een boek dat in uitgebreide en herziene vorm de nodige herdrukken beleeft en uitgroeit tot een meerdelig standaardwerk.

DIVERSITEIT

Als redacteur van de Kroniek (1999-2004) heb ik in de periode september 2001 - november 2004 in een vaste rubriek aandacht besteed aan de 'dames op de openbare weg' ofwel aan alle naar vrouwen vernoemde straatnamen. Van leden van het koninklijk huis tot toneelspeelsters, van politici tot heiligen. Het aantal kwam toen op 198: 151 straten ter nagedachtenis van een vrouw en 47 straten met een naam uit de mythologie, opera, literatuur of anderszins. Volgens de gegevens uit de *Rotterdams Jaarboekjes* 2005-2020 zijn nadien 34 naar vrouwen vernoemde straatnamen toegevoegd en tien aan niet-persoonsgebonden figuren. Daar komen er in 2021 dus een aantal bij.
Op de nieuwe bouwlocatie in Park16Hoven staan naast de vijf straten met de lokale 'Erasmus-dames' ook zes straten met internationale wegbereiders in de wetenschap gepland. Geselecteerd zijn de Egyptische Samira Moussa (kernfysica), de Amerikaanse Rachel Carson (biologie) en de Duits-Amerikaanse Hannah Arendt (filosofie). En de Afro-Amerikanen George Carver (landbouwwetenschap) en Charles Drew (geneeskunde) alsmede de Palestijns-Amerikaan Edward Said (literatuurwetenschap). Aan de roep van de Rotterdamse gemeenteraad – verwoord in een initiatiefnota – om de straatnamen meer divers te maken, is bij 'Hof van Maasdam' duidelijk gehoor gegeven.

Hilda Verweij-Jonker en haar ere-promotor prof.dr. Ina Hommes, 1978. Foto: Ton den Haan

Brigitte Van der Werf, 11 maart 1981. Foto: Wouter de Nes

Jannie Sanders-Woudstra. Foto: Levien Willemse in opdracht van Quod Novum, blad van de universiteit

Noten
1 Willemijn van der Gootpad, Henny Langeveldstraat, Hilda Verwey-Jonkerstraat, Brigitte van der Werfpad, Jannie Sanders-Woudstrahof.
2 In 1948, achttien jaar na Van der Goot, promoveert A. van Oven als tweede vrouw in de economische wetenschappen in Rotterdam.
3 Zo vader, zo dochter: de familie telt nu twee straatnamen, want de Woudstralaan in Oosterbeek is vernoemd naar de vader van Sanders-Woudstra. Hij was jarenlang wethouder in deze gemeente.

ZEVENDE DEEL VAN EEN FEUILLETON UIT HET GELIJKNAMIGE BOEK UIT 2013

CHARLOIS

Ten westen van IJsselmonde lag Charlois, dat omstreeks het midden van de negentiende eeuw tot de flinkere dorpen van het eiland IJsselmonde werd gerekend. Charlois telde ruim 3000 inwoners en was dus naar bevolking wat omvangrijker dan buurgemeente IJsselmonde. De andere 'grote' dorpen op het eiland IJsselmonde waren Ridderkerk en Zwijndrecht met ongeveer 4800, respectievelijk 2200 inwoners.[1]

DOOR ARIE VAN DER SCHOOR

Charlois werd in het oosten door de gemeente IJsselmonde begrensd, in het zuiden door de gemeenten Barendrecht (officieel Oost- en West- Barendrecht en Carnisse) en Rhoon (officieel Rhoon en Pendrecht), en in het westen door de gemeente Pernis (officieel Pernis en 's-Graven-ambacht). In het noorden vormden de Nieuwe Maas en Katendrecht de grens. Deze kleine gemeente aan de rivier met een oppervlakte van 169 hectaren lag verder 'geheel geënclaveerd' in de veel grotere gemeente Charlois die ruim 2.100 hectaren mat.[2]
Over het gemeentelijk territorium strekten zich, zoals bijna overal elders, polders uit: Charlois, Robbenoord en Plompert, Karnemelksland, Hille en, gedeeltelijk onder de gemeente IJsselmonde, Smeetsland. Buiten de waterkerende ring – de rivierdijk – van het eiland IJsselmonde lagen op Charlois' grondgebied nog enkele buitenpolders en gorzen, zoals bijvoorbeeld bij Courzand in het westen en bij de Hille in het oosten. Daar vormde de in noord-zuid richting lopende watergang de Vliet de grensscheiding tussen de gemeenten Charlois en IJsselmonde. Dit water scheidde ook de polder Karnemelksland in Charlois van het waterstaatkundig bijbehorende deel Varkenoord in IJsselmonde.

De Vliet was overigens ooit de limietsloot tussen het baljuwschap van Zuid-Holland aan de oostkant en het baljuwschap van Putten (over de Maze) aan de westkant.[3]
Ook de westgrens van Charlois, met de gemeente Pernis, werd gevormd door een in noord-zuid richting gelegen water, de Koedood. Deze oude, in de zestiende eeuw afgedamde rivierarm fungeerde als boezem voor een aantal omliggende polders die hierdoor uitwaterden op de Maas.[4] De zuidgrens van Charlois bestond daarentegen grotendeels uit de polderwaterkeringen Charloisse Lagedijk in het zuiden van de gelijknamige polder en verder onder andere uit de Blindedijk en de Schulpweg.[5] De bebouwde kom van Charlois in de noordwesthoek van de polder Charlois grensde aan de gemeente Katendrecht en werd daarvan gescheiden door de Katendrechtse Lagedijk.
Het dorp zelf lag op enige afstand van de Maas. De verbinding tussen rivier en dorp verliep vanaf de rivier via de buitendijks gelegen Charloisse haven door de buitengronden ongeveer 400 meter in zuidelijke richting naar de Rietdijk bij de bebouwde kom van het dorp over een gegraven waterloop. Om het water te kunnen verversen lag er in de Rietdijk een spuisluis tussen haven en het (Charloisse) Spui, een water dat zich nog ongeveer 700 meter in zuidelijke richting langs de Charloisse Hogedijk uitstrekte. In die dijk bevond zich bij het dorp een andere sluis, waardoor de polder Charlois via de haven op de rivier afwaterde.[6]

Charlois was als dorp oorspronkelijk gebouwd rondom de Sint Clemenskerk, die omstreeks 1850 het centrum van het dorp domineerde. De Charloisse Kerksingel had de vorm van een ring die correspondeerde met de later gedempte gracht rond het kerkterrein waar zich vroeger ook een begraafplaats bevond. Machiel Speelman, van 1823 tot 1854 burgemeester van Charlois, woonde aan de Kerksingel in het achttiende-eeuwse Ambachtsheerenhuis dat opviel door de mooie tuin. In de directe nabijheid bevonden zich ook de school, het gemeentehuis en het rechthuis annex herberg. De bebouwing, met 'over het algemeen een welvarend voorkomen', had zich in de loop der tijd verbreid vanuit de dorpskern rond de kerk over de verdere omgeving, vooral langs de haven en de dijk.[7] Deze lange Charloisse Hogedijk fungeerde als dorpsstraat. Tijdens de officiële schouw van deze en andere straten in de omgeving werd gekeken naar boenen, schrobben, schoonmaken en eventuele gaten en putten in het wegdek, zo blijkt uit de notulen van de gemeenteraad.[8]
Charlois beschikte niet, zoals IJsselmonde, over een paarden- of beestenmarkt. De jaarlijkse kermis in juli was vrij kort na 1834 afgeschaft. Aanleiding waren waarschijnlijk de klachten van de kerkenraad bij het gemeentebestuur over 'godsdienstloosheid en zedeloosheid' bij openbare gelegenheden als de kermis.[9] Buiten het centrum nam het aantal huizen af. Daar, in de polders, langs de Charloisse Lagedijk, maar ook langs wegen als Schulpweg, Kromme Zandweg en Katendrechtse weg (Dorpsweg), vielen

Stichting Historisch Charlois, gevestigd op Kaatsbaan 6. Foto Judith van Gilst

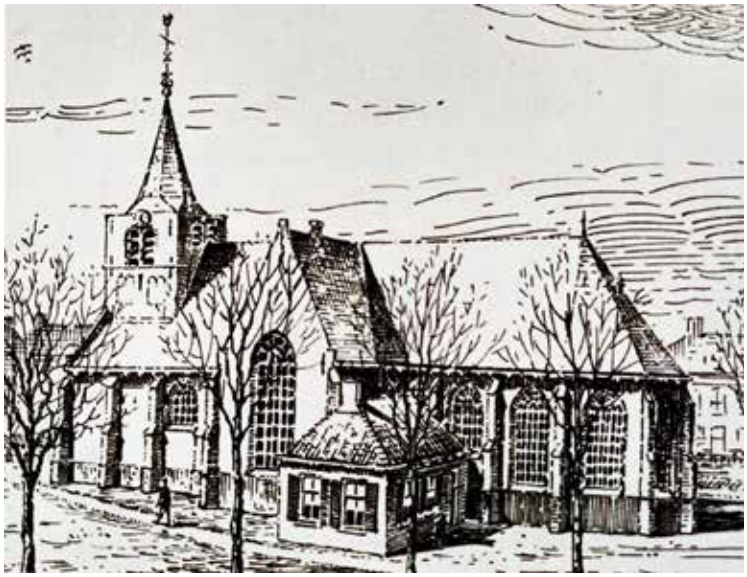

Gezicht vanuit het zuidoosten op de oude kerk van Charlois aan de Charloisse Kerksingel, getekend door J. Verheul Dzn. In de jaren voor 1867. In dat jaar werd de kerk afgebroken en met behoud van de in 1660 gebouwde toren vervangen door de huidige 'Oude Kerk'. De oudste kerk van Charlois dateert van omstreeks 1467.

Kerk anno 2019. Foto Judith van Gilst

de oude boerenhofsteden op die Verheul in 1933 met veel enthousiasme en heimwee beschreef. Hij noemde het negentiende-eeuwse Charlois nog een 'mooi, gaaf en typisch kleidorp', met veel bouw- en weiland, tuingrond, boomgaarden en natuurschoon.[10]
Andere, meer eigentijdse bronnen schetsen een groot, net dorp in goede doen met graan-, aardappel- en vlasteelt op zo'n elfhonderd hectaren. Daarnaast leverden ook uitgebreide fruitteelt, tuinbouw, veeteelt (bijna 1000 koeien) en riet- en houthandel voor inkomsten op. De jacht was 'vrij voldoende', hoewel de visserij in de binnenwateren niet veel betekende. Als 'tamelijk voldoende' daarentegen werden de zalmzegenvisserij, zalmdrijverij en zalmstekerij op de Maas beoordeeld. Fabrieken ontbraken in Charlois; wel was er in 1851 werk voor vijf arbeiders in een windkorenmolen, een scheepstimmerwerf en een door een paard aangedreven grutterij en een eest (droogvloer), gestookt met dopafval van boekweit. De Overschiese eigenaar van dit bedrijf had pas één jaar eerder toestemming van burgemeester en wethouders gekregen om deze onderneming te starten.[11]

Zeker droeg ook de scheepvaart bij tot de welvaart van Charlois, dankzij de 'zeer geschikte haven'.[12] Het Charloisse (haven-) Hoofd was het aankomst- en vertrekpunt van het eeuwenoude, ambachtsheerlijke veer op Schoonderloo aan de overzijde van de rivier. Over land kon men vanuit Charlois bij Rhoon komen, van waar een ander veer over de Oude Maas naar de Hoekse waard voerde. Een waarschijnlijk even belangrijke verbinding was het nabijgelegen veer op Rotterdam, dat echter van de veerdam van het nabijgelegen Katendrecht vertrok. Dit veer vormde een belangrijke schakel in de landverbinding tussen Rotterdam en Dordrecht via Zwijndrecht. Deze Dordtschestraatweg liep vanaf het Katendrechtse veer langs Katendrecht en doorsneed Charlois in zuidelijke richting.[13] Het vervoer over water via overzetveren, beurtschepen en marktschuiten verbond Charlois met Rotterdam en Delfshaven en verder met Schiedam en Dordrecht.[14]
In de beschrijvingen worden de aangename landelijke wandelwegen genoemd, vaak over dijken door de polders, met bomen beplant langs sloten of wateringen. Dergelijke wegen waren natuurlijk vooral plattelandsverbindingen, veelal nog polderkleiwegen; enkele, zoals de Charloisse Lagedijk, werden rond 1850 vervangen door een grindweg. De meeste wegen en dijken verkeerden in behoorlijke en 'bruikbare' staat, met uitzondering van de kleiwegen naar Pernis en Barendrecht in de winter. Ter verbetering van alle polderwegen was een provinciale subsidie van vijftienduizend gulden toegestaan.[15]

> Het oude raadhuis van Charlois, waar in de nabije toekomst een Kunstcentrum komt.

Een 'mooi, gaaf en typisch kleidorp' en een 'net dorp in goede doen'

De wegen door de polders liepen over het algemeen naar het dorp Charlois en Katendrecht en verbonden bovendien de verschillende buurtschappen met elkaar. Binnen de gemeente bestonden buurtgemeenschappen als De Heij op de grens met Pernis, Hillessluis, Oosthoek, Smitshoek en Zuidhoek. Alle vijf lagen min of meer aan de buitenrand van het gemeentelijk gebied, meestal op het punt waar verschillende wegen of dijken samenkomen. Zo was Smitshoek gelegen aan de kruising van de Charloisse Lagedijk en de Smitshoekseweg die aansloot op de Voordijk naar Barendrecht.[16] Smitshoek zou zijn genoemd naar de hoefsmederijen die zich ten dienste van het vele vervoer met paard en wagen op dit drukke punt bevonden.[17]

Het is niet bekend hoeveel van de ongeveer 3000 inwoners van de gemeente Charlois in de buurtschappen of elders woonden De gegevens van de volkstelling van 1859 suggereren, dat er waarschijnlijk meer mensen op het platteland woonden dan in de dorpskern.[18] Zoals elders, was het gros van de verspreid wonende bevolking hervormd; met de naburige hervormden uit Katendrecht behoorden zij tot één kerkelijke gemeente. Overigens verzorgde het algemeen armbestuur eveneens het gebied van zowel Charlois als Katendrecht; dat waren restanten uit de Franse tijd, toen beide gemeenten samengevoegd waren. Verder telde Charlois nog enkele tientallen katholieke inwoners

> Karakteristiek doorkijkje in het hart van Oud-Charlois.

die bediend lijken te zijn geweest door pastoors van Rhoon, Delfshaven en Kralingen.[19]
De school in het dorpscentrum van Charlois werd ook bezocht door kinderen uit Katendrecht. Misschien was daardoor de school, waar ruim driehonderd kinderen van drie onderwijzers les kregen, in 1850 te klein was geworden. Voor uitbreiding van de school werd bij de provincie subsidie aangevraagd. Een opvallend aantal kinderen, meer dan tweehonderd, genoot kosteloos onderwijs. Het armwezen gaf overigens weinig reden tot grote ongerustheid dankzij werkgelegenheid, goedkope levensmiddelen en toezicht. Liefdadige gestichten ontbraken in Charlois. Het totaal aantal personen dat zowel tijdelijk als permanent door het 'Vereenigd Algemeen Armbestuur van Charlois en Katendrecht' werd bedeeld, schommelde rond de driehonderd. Enkelen van dezen verbleven buiten de grenzen van de gemeente, zoals de leden van een Charlois gezin dat in 1850 in Pijnacker in erbarmelijke omstandigheden verkeerde.[20]
De medische zorg was in handen van vier geneeskundigen en het aantal ernstig zieken was beperkt, misschien mede dankzij de 159 personen die werden gevaccineerd. Er was 'in de volkrijke gemeenten Charlois en Katendrecht' ook een vroedmeester geweest die men na diens overlijden probeerde te vervangen door een dorpsvroedvrouw. Aangezien er niemand reageerde op de advertentie voor die functie, werd toen speciaal voor de armen en minvermogenden een van de geneeskundigen benoemd als vroedmeester. Net zoals bij de armenzorg vergoedde de gemeente, indien nodig, kosten die buiten de gemeente werden gemaakt voor medische behandeling of hulpmiddelen.[21]
Charlois was behalve een behoorlijk welvarend en gezond dorp ook relatief veilig. Slechts wat kleine diefstallen hielden de veldwachter bezig. Ook de brandweer, met twee brandspuiten, was voldoende toegerust. Na zonsondergang hield de nachtwaker toezicht in de gemeente die het, zoals veel andere gemeenten, 's nachts zonder verlichting moest stellen. Wellicht was de situatie omstreeks 1850 verbeterd ten opzichte van die van enkele decennia daarvoor. De kerkenraad, in 1834 klagend over de uitwassen van de jaarlijkse kermis, sprak in dat verband toen over 'de gedurige misdaden, waardoor deze gemeente berucht is'.[22]

Noten
1 Teixeira de Mattos, *Waterkeeringen* VI 369. Het bevolkingsaantal van Charlois is de opgave in het gemeentelijk verslag van 1851; Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 347.
2 Teixeira de Mattos, *Waterkeeringen* VI 356, 364,378, 484, 726-727, 729
3 Teixeira de Mattos, *Waterkeeringen* VI 394-396.
4 Teixeira de Mattos, *Waterkeeringen* VI 345-346.
5 Teixeira de Mattos, *Waterkeeringen* VI 346, 348-349, 381.
6 Regt, *Beschrijving* 217.Zie ook: Verheul, *Charlois en Katendrecht* 19-20, en Craandijk, *Wandelingen* 213-216.
7 Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 65 notulen nr. 9).
8 Cleophas van Wijk-bij-Duurstede, *Charlois* 38.
9 Verheul, *Charlois en Katendrecht* 23.
10 Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 65 (notulen nr. 11, 12); Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 347 (verslag 1850, 1851).
11 Kroon, *Tegenwoordige Staat* 170-171, Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek,* Derde deel 68.
12 Teixeira de Mattos, *Waterkeeringen* VI 371.
13 Zie bijvoorbeeld Holleman, *Rechtsgeschiedenis* 10, 33-34;
14 Verheul, *Charlois en Katendrecht* 51 e.v.; Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 347 (verslag 1850).
15 Teixeira de Mattos, *Waterkeeringen VI* 345 e.v.; Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 140 geeft in een lijst van kinderen van arme ouders als 'woonplaats' naast Hillesluis, Zuidhoek en Oosthoek onder andere ook op 'Heide' (De Heij).
18Regt, *Beschrijving* 215; Cleophas van Wijk-bij-Duurstede, *Charlois* 54.
19 Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 140 (in gekomen stukken 9 januari/ 6 november), 347 (verslag 20 Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 64 (notulen nr. 102,104), 140 (ingekomen stukken 3 januari 1850), 347 (verslag 1850).
21 Gar, *Archief ambacht en gemeente Charlois* 347 (verslag 1851, onderwerp gemeentepolicie): 'verlichting bij nacht bestaat niet'; Cleophas van Wijk-bij-Duurstede, *Charlois* 38.
22 Witkamp, *Gids* 284; Regt, *Beschrijving* 47, 145, 215.

De mr. J. Dutilhprijs 2020 is op 10 juni 2021 uitgereikt aan Hanneke Oosterhof voor haar boek *'Want de grond behoort ons allen toe. Leven en werk van stedenbouwkundig architecte Lotte Stam-Beese'.*

DOOR PATRICIA VAN ULZEN

BIOGRAFIE VAN LOTTE STAM-BEESE WINNAAR DUTILHPRIJS

Lotte Stam-Beese, de hoofdpersoon van het boek dat de mr. J. Dutilhprijs 2020 heeft gewonnen, was geen geboren en getogen Rotterdammer. Ze werd in 1903 in Duitsland geboren en toen ze in 1946 als stedenbouwkundig architecte ging werken voor de gemeente Rotterdam, voelde zij de collectieve Duitse schuld aan het bombardement van 1940 op haar schouders drukken. Door mee te werken aan de wederopbouw van de stad kon ze voor haar gevoel een deel van die schuld vereffenen: 'Ik moest toch iets goedmaken voor al dat verdriet en al die doden in de oorlog.'

Vóór ze naar Rotterdam kwam was Lotte, zoals auteur Hanneke Oosterhof haar noemt, allesbehalve honkvast. Ze zwierf door heel Europa, van haar geboortedorp Reisicht (nu Rokitki) naar Dessau, waar ze aan het Bauhaus studeerde, naar Berlijn, Wenen, Brno, Moskou, Charkov, Amsterdam en tot slot Rotterdam en Krimpen aan den IJssel, waar ze in 1988 koos voor de dood door euthanasie.

Oosterhof neemt ons met een levendige en precieze schrijfstijl mee door al deze fasen van haar leven, dat zich kenmerkte door zin voor avontuur en lef. Lotte bleef verbonden aan de Rotterdamse Dienst Stadsontwikkeling tot aan haar pensioen en zelfs daarna was ze er nog enkele jaren in deeltijd werkzaam. Ze maakte hier naam met grote modernistische woonwijken zoals Kleinpolder, Hoogvliet, Pendrecht, Het Lage Land en Ommoord. Deze buurten gelden tegenwoordig niet allemaal als even geslaagd; sommige van tevoren zo mooi bedachte gemeenschappelijke functies bleken in de praktijk niet goed te werken, en sommige onderdelen werden anders uitgevoerd dan in het oorspronkelijke ontwerp bedoeld was.

Het modernisme in architectuur en stedenbouw raakte vanaf de tweede helft van de jaren zestig steeds meer uit de mode en Oosterhof schrijft dat Ommoord aan het begin van de jaren tachtig bij de gemeente Rotterdam te boek stond als

> Lotte Beese in het architectuur-tekenlokaal van het Bauhaus in Dessau, 1928.

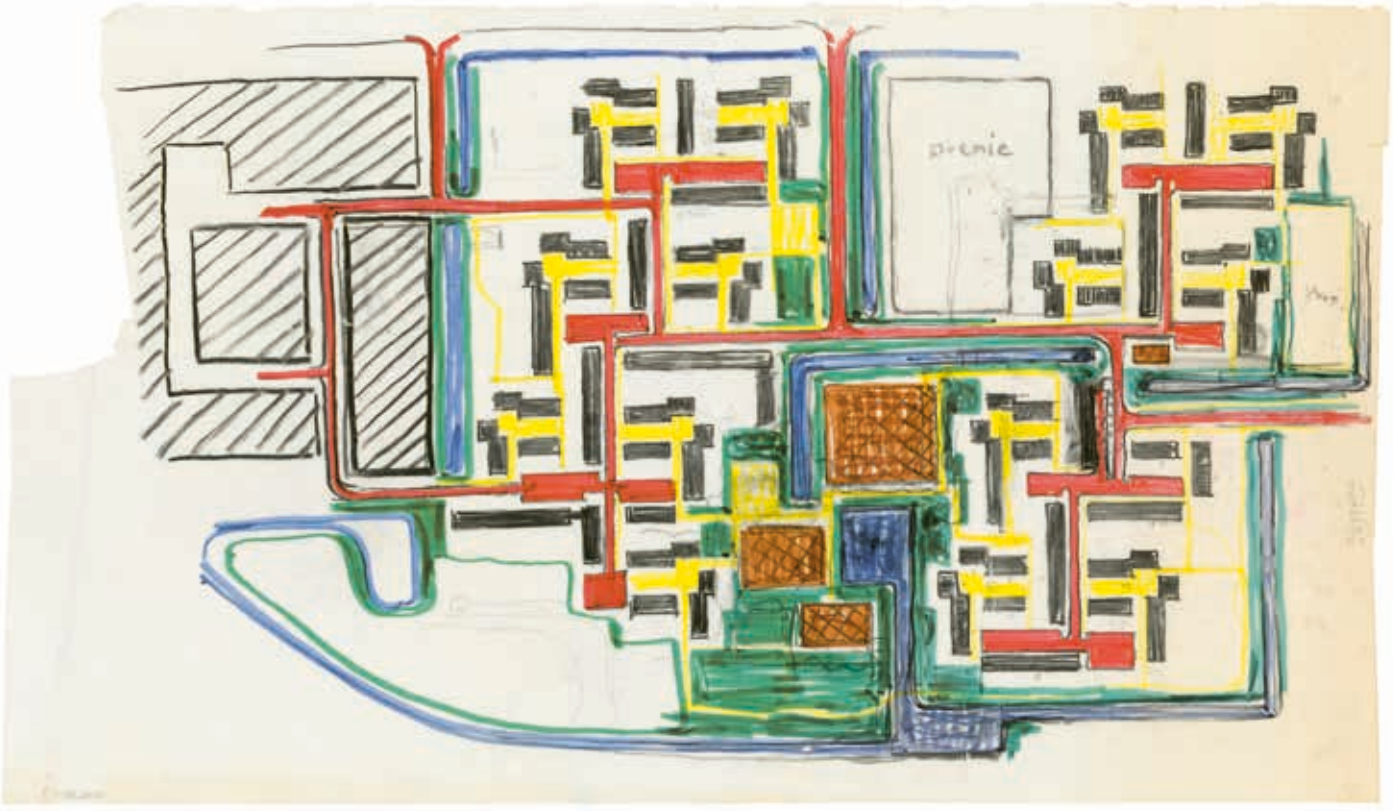

een voorbeeld van hoe het níet moest. Toch is Ommoord altijd een geliefde woonwijk geweest, en nog steeds. Oosterhof maakt een interessante vergelijking tussen Ommoord en de Amsterdamse Bijlmer, een buurt die nog altijd worstelt met een negatief imago. Ommoord en de Bijlmer waren de eerste Nederlandse woonwijken met voornamelijk hoogbouw, en ook in andere opzichten lijken ze op elkaar. De Bijlmer verloederde snel en kwam ook internationaal bekend te staan als een voorbeeld van het falen van het modernisme. Ommoord laat zien dat het verband tussen modernistische architectuur en sociale problematiek minder simpel is dan vaak wordt gesteld.

Het heeft behoorlijk lang geduurd voordat Stam-Beese werd erkend als een belangrijk stedenbouwkundig ontwerper. Net als bij haar Amsterdamse vrouwelijke collega Ko Mulder ontbreekt haar naam vaak in publicaties over de projecten waaraan ze meewerkte. Zó vaak dat van toeval geen sprake kan zijn: als vrouw in een mannenwereld werd ze niet helemaal voor vol aangezien. De Rotterdamse Kunststichting en AIR Rotterdam besteedden vanaf 1982 steeds meer aandacht aan haar oeuvre en het was ook AIR die in 1993 de eerste monografie over Stam-Beese initieerde. Daarin was wel wat biografische informatie opgenomen maar Oosterhof schreef de eerste heuse biografie. Biografieën over architecten en stedenbouwkundigen zijn overigens

‘Ik moest toch iets goedmaken voor al dat verdriet en al die doden in de oorlog’

Lotte Stam-Beese, ontwerpschets voor Hoogvliet, gekleurd krijt op calque, ongedateerd [1955].

Lotte Stam-Beese met collega’s van de Rotterdamse Dienst Stadsontwikkeling, 1947.
Foto Henk Milius.

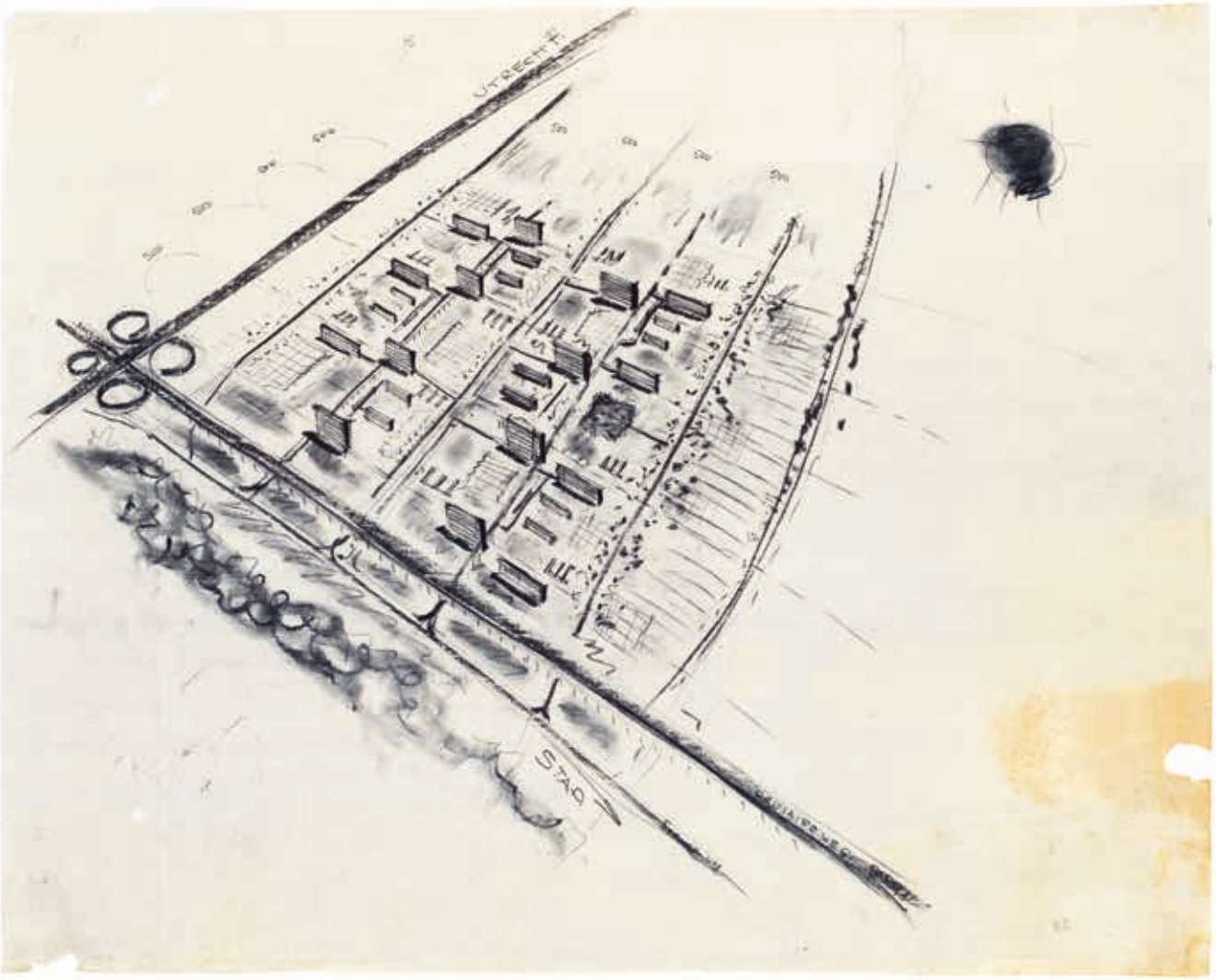

zeldzaam in Nederland, zo merkt Oosterhof op, terwijl over beeldend kunstenaars en schrijvers wél regelmatig publicaties verschijnen die het samenspel van werk en leven laten zien.

Wat maakt deze biografie nu tot een prijswinnaar? Allereerst vindt de jury het een verdienste dat Oosterhof maat heeft weten te houden. Hoewel zij alle mogelijk interessante archieven in binnen- en buitenland heeft doorzocht – de bronnenlijst vermeldt 26 archiefinstellingen, waar in sommige gevallen meerdere archieven zijn geraadpleegd – is dit boek geen dikke pil. Toch is van oppervlakkigheid nergens sprake. Dat betekent dat de auteur iedere zin op een weegschaaltje heeft gelegd en vele te licht heeft bevonden. En ook dat, zinnen schrappen, is schrijven!
Verder is het de auteur enorm goed gelukt de wisselwerking tussen leven en werk van Lotte Stam-Beese voor het voetlicht te brengen. Ze verweeft levensgebeurtenissen en carrière steeds met elkaar en verduidelijkt de keuzes die Lotte op beide terreinen maakt. Zo komt niet alleen de succesvolle stedenbouwkundige tot leven, of de wilskrachtige vrouw die zich door niets liet afschrikken om architect en stedenbouwkundige te worden, of de moeder van twee kinderen van twee grote liefdes die haar allebei in de steek lieten, Hannes Meyer en Mart Stam, maar een compleet mens met goede en zwakke kanten.
Een derde aspect dat genoemd moet worden als een bijzondere kwaliteit van dit boek is de ruimte voor meerstemmigheid. Oosterhof presenteert haar verhaal over Lotte niet als een absolute waarheid, maar ze verwijst ook naar de visie van anderen op bepaalde kwesties. Dat is lang niet altijd het geval in biografieën: vaak is de auteur de enige verteller, een stem met autoriteit die in documentaires 'de stem van God' wordt genoemd. Oosterhof houdt zich verre van zo'n alwetende verteltrant. Ze wikt en weegt, en geeft de lezer inzicht in mogelijke andere perspectieven.

Al deze kwaliteiten maken dit tot een fijn boek om te lezen. Geen enkele zin is plichtmatig, er ligt altijd een gedachte aan ten grondslag. Daardoor

^ Lotte Stam-Beese, schetsontwerp voor Alexanderpolder met hoogbouw, potlood en krijt op papier, ongedateerd [juni 1953].

> Kleinpolder-West met woonpad en gemeenschappelijke tuin, Van Adrichemweg, foto 1951.

Lotte Stam-Beese op het kantoor van de Dienst Stadsontwikkeling Rotterdam, eind jaren vijftig. Foto C.M. Tholens.

De mr. J. Dutilhprijs wordt tweejaarlijks toegekend aan de auteur van het beste boek over Rotterdam. De prijs is bedoeld om de belangstelling voor de historie van Rotterdam te bevorderen en de Rotterdamse geschiedschrijving te stimuleren.
De genomineerden waren dit jaar:
***Target Rotterdam: de geallieerde bombardementen op Rotterdam en omgeving, 1940-1945* van Lennart van Oudheusden en Jac. J. Baart- Uitgever: Boom geschiedenis**
***Hannema museumdirecteur: over kunst en illusie* – Wessel Krul – Uitgever Prometheus**
***Want de grond behoort ons toe: leven en werk van stedenbouwkundig architecte Lotte Stam-Beese* – Hanneke Oosterhof – Uitgever: Vantilt**

De jury bestaat sinds najaar 2019 uit: Nelleke Noordervliet (voorzitter), Marianne Klerk, Michiel van Ravesteyn, Arno Snoek, Patricia van Ulzen, Sjaak van der Velden en Ingrid de Jager (secretaris, geen lid van de jury). Voor Nelleke Noordervliet was dit de laatste keer dat zij als voorzitter van de jury optrad.

raakt de aandacht van de lezer nergens verslapt. Het leesplezier wordt versterkt door de rustige, typografisch mooi verzorgde opmaak (Maud van Rossum, opvolger van de onvolprezen Piet Gerards). Tegelijkertijd is deze biografie in wetenschappelijke zin voorbeeldig, met een goede bronvermelding en een historiografische reflectie. De basis voor de publicatie is dan ook een proefschrift waarop Oosterhof promoveerde aan de Technische Universiteit Eindhoven.
Behalve over haar leven biedt het boek ook nieuwe informatie over het oeuvre van Lotte Stam-Beese. Oosterhof kon enkele onbekende ontwerpen toevoegen aan dat oeuvre en traceerde het werk dat ze in de jaren dertig van de vorige eeuw maakte in de Oekraïne. Bovendien is er aandacht voor de andere terreinen waarop Lotte actief was naast stedenbouw en architectuur, zoals fotografie, grafische vormgeving, productontwerp, illustreren, tuinontwerp en poëzie.
Het boek is dus zowel interessant voor fans van een goede biografie, in het bijzonder van een vrouwenleven in een mannenwereld, als voor *die hard* architectuur- en stedenbouwkundeliefhebbers. En natuurlijk voor iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van Rotterdam, met name in de totstandkoming van de naoorlogse stad en buitenwijken.

Patricia van Ulzen, jurylid en auteur van meerdere cultuurhistorische publicaties over Rotterdam, waaronder haar proefschrift *Dromen van een metropool* uit 2007.

Uitreiking Wolfert van Borselenpenning door wethouder Minus Polak aan Lotte Stam-Beese bij haar afscheid van de Dienst Stadsontwikkeling Rotterdam, 2 februari 1968. Foto Dienst Gemeentewerken Rotterdam.

BOEKENTIPS

De stilte van de ander

Auteur Abdelkader Benali
Uitgever Arbeiderspers Amsterdam
Prijs € 8,99

'Stilte kan spaarzaam licht laten schijnen over wat zich voltrokken heeft. Stilte van schaamte, van verdriet en van verbijstering, omdat de mens in staat is te vernietigen. Wie herdenkt, verplicht zichzelf oog te hebben voor wie oorlog en genocide ontvluchten. Voor mij opent de stilte van 4 mei de deur naar de ander. Durven we stil te zijn, dan durft de ander wellicht zichzelf te zijn. De stilte is geen passieve handeling, het is een ons actief instellen op de komst van een nieuwe wereld. De stilte houdt ons overeind.' Primo Levi wijst er in Is dit een mens op dat wanneer de mens alle waardigheid is ontnomen, hij broederschap vindt in de aanwezigheid van zijn naaste. De stilte van de ander is een pleidooi voor verbreding van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, dat Abdelkader Benali schreef ter gelegenheid van de Nationale Dodenherdenking.

'Met veel van wat Benali schrijft ben ik het oneens. En toch, juist daarom kan ik deze belangrijke tekst aanbevelen. Over de ander en de niet-ander, assimilatie en noodlot, grappen en bekeerlingen.' – Arnon Grunberg

Met gedichten over vrijheid van Dean Bowen, Tsead Bruinja, Ellen Deckwitz, Maureen Ghazal, Anne-Fleur van der Heiden, Lamia Makaddam, Roelof ten Napel, Derek Otte, Iduna Paalman en Alfred Schaffer.

Nederlands slavernijverleden

Historische inzichten en het debat nu
Auteur: Henk den Heijer
Uitgever: Walburg Pers
Prijs € 29,99

Tot eind vorige eeuw trok het Nederlandse slavernijverleden voornamelijk de aandacht van wetenschappers, maar tegenwoordig heeft bijna iedereen er een mening over. Sinds de Black Lives Matter-protesten is deze zwarte bladzijde uit de Nederlandse geschiedenis zelfs een van de meest besproken onderwerpen. Hoe dachten onze voorvaderen over slavernij, zijn we er rijk van geworden en is het hedendaagse racisme een van de wrange vruchten van dat donkere verleden? Vragen waarop de antwoorden echter vaker meningen dan historische feiten blijken te zijn.
Dit boek schetst op basis van de laatste inzichten een indringend beeld van de Nederlandse deelname aan de trans- Atlantische slavenhandel en de inzet van slaven in de plantagekolonien. Maar ook de opvattingen van onze voorouders daarover komen aan bod. Hadden zij morele bezwaren tegen de slavenhandel en slavernij of was het business as usual? Henk den Heijer laat zien dat lang niet alle slaven gewillig in hun lot berustten: sommigen pleegden verzet op slavenschepen, anderen ontvluchtten plantages of kwamen in opstand tegen hun meesters. Dat verzet leidde overigens niet tot een snelle afschaffing van de slavernij; daar stemde het parlement pas in 1863 mee in.
Ruim anderhalve eeuw na die afschaffing staat het Nederlandse slavernijverleden prominent op de agenda

van actiegroepen, wetenschappers en politici. We moeten er meer van weten als wapen tegen het hedendaagse racisme. Maar is die relatie tussen verleden en heden zo eenvoudig te leggen? Ook over dat debat gaat Nederlands slavernijverleden.

REUZENARBEID
De bouw van het moderne Nederland in beeld 1861-1918

Auteur: Willem van der Ham
Uitgever: nai010 uitgevers i.s.m. TU Delft, KIVI en Rijkswaterstaat
Introductieprijs € 39,95 tot 30-06-2021, daarna € 49,95.

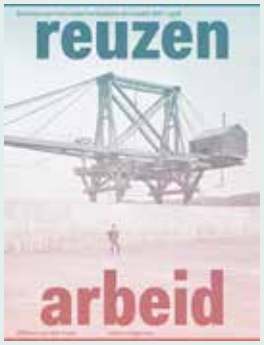

Reuzenarbeid brengt op unieke wijze de geschiedenis van de bouw van het moderne Nederland in de periode 1861 – 1918 in beeld. Door grote investeringen in waterbouw en infrastructuur brak een periode van economische bloei aan. Nederland werd klaar gemaakt voor een nieuwe tijd. Overal in het land werd gebouwd, kwamen nieuwe kanalen, spoorwegen, sluizen en bruggen tot stand. De aanleg van het Noordzeekanaal verbond Amsterdam rechtstreeks met de zee. Ook Rotterdam kreeg een Nieuwe Waterweg. In Nederland lag 's-wereld grootste sluis en Europa's grootste spoorbrug. Er werd 'reuzenarbeid' verricht. De Nederlandse aannemerij werd een volwassen bedrijfstak.
Op het moment dat de fotografie nog in de kinderschoenen stond, nam de minister het besluit de bouw van rijks openbare werken vast te leggen. Historicus en geograaf Willem van der Ham, heeft deze bijzondere collectie foto's uit de vergetelheid gehaald.

Reuzenarbeid toont al deze grote werken door heel Nederland in woord en beeld.

Op zoek naar het ongerijmde Leven en werk van Janwillem van de Wetering (1931-2008)

Auteur: Marjan Beijering
Uitgever: Asoka
Prijs € 22,95

Janwillem van de Wetering ging in 1958 als zin-zoekende twintiger naar het Verre Oosten en debuteerde in 1971 met *De lege spiegel*. Hij werd beroemd met zijn serie politieromans over Grijpstra en De Gier. Hij was een veelgelezen auteur en een graag geziene gast in de media, waar zijn avontuurlijke leven een dankbaar gespreksonderwerp was. Grijpstra en de Gier werd in 2004 bewerkt tot een televisieserie en in het buitenland is Van de Wetering nog steeds een van de meest verkochte Nederlandse schrijvers. In boeddhistische kringen wordt zijn zentrilogie nog regelmatig gelezen.
In deze biografie wordt de vraag gesteld of Van de Wetering een koopman of een zendeling was. Uit krantenartikelen, weblogs en documentaires komt het beeld naar voren van een vrijdenker die slaagde in veel van wat hij ondernam. Maar hij was ook een complexe persoonlijkheid die voortdurend op zoek was naar een manier om zijn onrust te bezweren. Hij schreef daarover met stijl, humor en intelligentie. De belangrijkste boodschap die het boeddhisme hem leerde was: onthechting is fijnzinnig, onverschilligheid stompzinnig.

OPROEP
Rotterdamse Restaurants in historisch perspectief

Ieder jaar verschijnen er rond de 150 boeken met als onderwerp 'historie Rotterdam'. Mensen, instanties, het clubgebeuren, de topografie, sport, scheepvaart, politiek en tal van andere onderwerpen. Curieus genoeg wordt door geen enkele auteur aandacht besteed aan het dagelijkse rituel van 'eten buiten de deur'. Jawel, over het drinken in het 'openbaar lokaal' zijn deze eeuw al heel wat boeken in 010 verschenen. Maar aan 'Rotterdamse restaurants in historisch perspectief' wordt door niemand ook maar één serieus woord gewijd. Er zijn drie boeken verschenen: over Old Dutch, De Pijp en Het Witte Paard. En dat is het dan. Een vreemd gegeven. Onze stad kent thans méér dan 900 eetzaken. Als wij de pandemie eventjes buiten beschouwing laten, wordt er dagelijks door zo'n paar duizend Rotterdammers in 'het lokaal' gegeten. Maar niets daarvan wordt vastgelegd. Als erkend horeca-chroniqueur heeft Joris Boddaert het plan opgevat om nog één groot boek te produceren: 'Rotterdamse Restaurants', met als subtitel '1900 - heden'. Medio 2023 zal het boek in salontafelformaat (24 x 34,5 cm) in full colour verschijnen. Bij deze een oproep aan álle Kronieklezers om bij te dragen met privé-foto's, menukaarten, nota's en bovenal 'smakelijke' verhalen/anekdotes. Iedereen die reageert krijgt antwoord. Joris Boddaert komt ook graag langs (na Corona!) om materiaal op te halen of uw eigen (familie)verhaal op schrift te stellen. Graag contact: jorisboddaert@gmail.com

11 EN 12 SEPTEMBER

Open Monumentendagen 2021

De Open Monumentendagen vallen dit jaar op 11 en 12 september en natuurlijk doet Rotterdam ook weer mee. Op de website van Open Monumentendag Rotterdam is vanaf augustus het actuele programma te vinden, mét onder andere 3 nieuwe routes. Speciale aandacht gaat uit naar een route over het koloniale- en slavernijverleden van Rotterdam. Mocht je nu al op monumenten-pad willen: de prachtig geïllustreerde routes die vorig jaar gelanceerd zijn, zijn nog steeds actueel en gratis te downloaden van de website: www.omdrotterdam.nl

Eerste 'live' Roterodamum Café tijdens Open Monumentendagen 2021

Op zaterdag 11 of zondag 12 september zal Roterodamum weer een Roterodamum Café organiseren in een monument. Met onder andere Peggy Bouva, bekend van de podcast 'De plantage van onze voorouders' zullen daar een voordracht geven. Het definitieve programma wordt op de website en in de volgende Kroniek, die begin september verschijnt, bekend gemaakt.

ERRATUM

In Kroniek no 28 stond bij de foto op pagina 24 het verkeerde bijschrift. Dit moet zijn: Woning Agnethapark Delft.

BEZOEK *ROTTERDAM EEN ATTRACTIE?!*

ROTTERDAM EEN ATTRACTIE?! IS EEN VRAAG EN BEVESTIGING IN ÉÉN. JAZEKER IS ROTTERDAM EEN ATTRACTIE! HET ULTIEME BEWIJS WAS DE KOMST VAN HET EUROVISIE SONGFESTIVAL. MAAR IS DAT ALTIJD ZO GEWEEST? WANT WAT HEEFT EEN KALE PLATGEBOMBARDEERDE STAD TE BIEDEN? EN VANAF WANNEER ORGANISEERDE ROTTERDAM GROTE EVENEMENTEN ZOALS *ROTTERDAM VIERT DE STAD!?*
VIA ROTTERDAMSE SLOGANS ALS *AAN DEN SLAG, VAN KIEM TOT KRACHT* EN *MAKE IT HAPPEN* MET ALS FINALE DE OPEN UP VAN HET EUROVISIE SONGFESTIVAL ONTVOUWT ZICH IN DEZE DOOR PLATFORM WEDEROPBOUW GEORGANISEERDE TENTOONSTELLING DE ROTTERDAMSE ROUTE-TOURISTIQUE VAN VROEGER TOT NU.

LAURENSKERK, GROTEKERKPLEIN 27
5 JUNI T/M 10 JULI, GEOPEND DI T/M ZA 10:00- 17:00 UUR
ENTREE KERK: € 3,- (RESERVEREN NIET NOODZAKELIJK)

SPEERPUNT

Meisjes op scooters van het Rotterdamse VVV , 1971
Foto Ary Groeneveld, Stadsarchief Rotterdam